

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

APRIL **3 • 2005**

Allahs profet, kalifer och mynt

Om "provmyntet" Gustav I:s kröning 1528

Bredarör och Penninggraven vid Kivik

Pris 20 kr

FriMynt 2005

31:e Int. Mynt & Frimärksmässan

MINNESPOSTSTÄMPLAR PÅ MÄSSAN

Lördag: Helsingborgs Filatelistförening 100 år.

Söndag: Sofiero 140 år.

Lördag 16 april kl 11.00 - 17.00

Söndag 17 april kl 11.00 - 15.00

IDROTTEHUS

Mellersta Stenbocksgatan • Helsingborg
HelsingborgsUtställningar • Tel 042-29 25 60

RABATTKUPONG

TA MED DIG KUPONGEN SÅ FÅR DU

10:- RABATT

PÅ ENTRÉAVGIFTEN!

FriMynt 2005

Ordinarie entréavgift 60:-

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningen:

Banérgatan 17 nb
115 22 Stockholm
Tel 08-667 55 98

onsdag – torsdag kl 10.00 – 13.00

Fax 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Postgiro 15 00 07-3
Bankgiro 219-0502
Svenska Handelsbanken

Redaktionen:

Kungl. Myntkabinettet
Box 5428

114 84 Stockholm

Tel 08-5195 5300

Fax 08-411 22 14

E-post: info@myntkabinettet.se

Ansvarig utgivare:

Ian Wiséhn

Huvudredaktör och layout:

Monica Golabiewski Lannby

Auktionskalender:

Dan Carlberg 073-310 48 91
Rolf Sandström 031-99 24 54

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse
samt Sven Svenssons stiftelse

För insänt, ej beställt, material ansvaras
ej. SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-format
på SNF:s och KMK:s hemsidor
(www.numismatik.se samt
www.myntkabinettet.se). Den som
sänder material till SNT anses medge
elektronisk lagring/publicering.

Tryck:

Masterprint Sätter & Tryckeri AB

ISSN 0283-071X

Föreningsaktiviteter

APRIL

9-10 SNF:s årsmöte i Kalmar

Lördag 9

Plats Kalmar Läns Museum, Skeppsbrogatan 51

11.00 Marinarkelog Lars Einarsson visar Kronanutställningen.

12.30-13.15 Visning av auktionsmaterialet vid Kalmar Läns Museums hörsal
samt lunch på eget initiativ för dem som så önskar.

13.30 SNF:s årsmöte, eftermiddagskaffe.

15.00 Auktion 149 med material ur Sven Svenssons samling.

20.00 Gemensam middag.

Söndag 10

Plats Kalmar slott, Kungsgatan 1

10.00 Visning av Kalmar slott.

12.00 Gemensam lunch.

Samtliga visningar samt eftermiddagsfika är kostnadsfria. Anmälan om deltagande
i middagen samt lunchen måste göras till Dan Carlberg, tel. 0476-102 25
alt. 0733-10 48 91, eller Rolf Sandström, tel. 031-99 24 54, senast 1 april 2005.
Beträffande övernattningsmöjligheter i Kalmar, se: www.kalmar.se

16-17 FRIMYNT

Plats Idrottens Hus, Helsingborg

Lördag 16 11.00-17.00 **samt söndag 17** 11.00-15.00

SNF finns med även på årets upplaga av FRIMYNT. Kom hit och diskutera före-
ningen och numismatiken eller köp litteratur!

JULI

23 Myntmässa i Olofström

Plats Folkets Hus, Östra Storgatan 24

10.00-15.00 SNF är på plats med bokbord och möjlighet till
diskussion om föreningen och dess verksamhet.
Ett femtontal mynthandlare ställer ut.

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlplan.

Kansli: Besökstid 10.30 - 13.00 onsdag – torsdag.

Stängt: Midsommar – 1 september; jul- och nyårshelgerna.

Hemsida: www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6, Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: Måndag – söndag kl. 10.00 - 16.00.

Numismatiska boksamlingen: Torsdagar kl. 13.00 - 16.00.

Hemsida: www.myntkabinettet.se

SVERIGES MYNTHANGLARE FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av mynthandlare, hitintills 22 företag i nio olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

B. Ahlström Mynthandel AB
Rådmansgatan 21
Box 26033, 100 41 STOCKHOLM
Tel. 08-10 10 10, Fax 08-678 77 77

Antikboden
Kyrkogatan 2, 222 22 LUND
Tel. 046-12 99 00

Karlskrona Mynthandel
Hantverkaregatan 11, 371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73

Kronans Mynt
Västra Hamngatan 6, 411 17 GÖTEBORG
Tel. 031-13 55 81

Rune Larssons Mynthandel
Stora Brogatan 14, Box 98, 503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

Lunds Mynthandel
Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69

AB Malmö Mynthandel & Vykortsantikvariat
Sven Gunnar Sandberg
Kalendegatan 9, 211 35 MALMÖ
Tel. 040-611 65 44

J. Melin Mynt
Koltrastvägen 23, 370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

Myntinvest Corona
Östra Storgatan 20, 611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25

Mynt & Medaljer
Sveavägen 96
Box 195 07, 104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

Myntsamlarnas Postorder
Hyhult 6, 340 10 LIDHULT
Tel. 035-801 04, Mobil 070-536 05 38

Ulf Nordlinds Mynthandel AB
Karlavägen 46
Box 5132, 102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, Fax 08-661 62 13

Norrtälje Mynt AB
Nils Ferlins gränd 1
Box 4, 761 21 NORRTÄLJE
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

Pecunia HB
Farinvägen 8, 245 33 STAFFANSTORP
Tel. 046-25 21 19

J. Pedersen Mynthandel
Norra Strandgatan 30
Box 1320, 251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28

J. Pedersen Mynthandel
Skolgatan 24, 503 33 BORÅS
Tel. 033-41 24 96, Fax 033-41 87 55

Selins Mynthandel
Regeringsgatan 6, 103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, Fax 08-411 52 23

Strandbergs Mynthandel
Arsenalsgatan 6
Box 7377, 103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, Fax 08-611 32 95

Tamco Numismatics
Box 6235, 102 35 STOCKHOLM
Tel./fax 08-650 0342

Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3, 411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11

J. Walldén Mynthandel AB
Nybrogatan 36
Box 5381, 102 49 STOCKHOLM
Tel. 08-662 50 60, 070-607 65 34

Håkan Westerlund Mynthandel
Vasagatan 42, 111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, Fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANGLARE FÖRENING

Box 19 507, 104 32 Stockholm, Tel. 08-673 34 23, Fax 08-673 34 23

Innehåll SNT 3 • 2005

Sid

Artiklar och notiser

Allahs profet, kalifer och mynt	57
Kortfattat om penninghanteringen i Riksbankens hus vid Järntorget mot slutet av 1800-talet	61
Om "provmyntet" till Gustav I:s kröning 1528 – en dementi	62
Bredarör och Penninggraven vid Kivik	64
Fälthoktryckare Sohms medaljer	66
Ahlströms Myntauktioner, pressmeddelande	67
Tankar kring sparandets vedermödor	67
Apotekare Sättervalls myntsamling	68
Polletter tillverkade av E. Sönnergrens Verkstäder i Göteborg	69
Östgöta Hypotheks-Förenings Assignment – ett provtryck	73
Ledarskifte på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling	73
Kopparmynten i allmogens börsar och böndernas utgifter för att klara överlevnaden	76
"Myntfångare"	78
Svar på frågesporten i SNT 2005:1	78
Medlemskap i F.I.D.E.M.	78

Stående rubriker

Föreningar	72
Auktioner & Mässor	72
Nytt om böcker – recensioner	74
Personalia	77
Pressklipp	77

Omslag

"Profeten Muhammad, Abu Bakr och 'Ali på väg till Medina". Miniatur år 1594 i ett osmanturkiskt manuskript översatt från arabiskan, kallat *Siyar al-nabî* (Profetens levnadslöpp). Originalet i New York. Efter E. J. Grube, *The world of Islam*, London, s. 117. Reprofoto Feisal Aboshimme. Se vidare i artikeln skriven av Gert Rispling och Feisal Aboshimme på sidorna 57-60 om Allahs profet, kalifer och mynt.

Allahs profet, kalifer och mynt

Av Feisal Aboshimme och Gert Rispling

Efter profeten Muhammads död den trettonde dagen i den tredje månaden av år 11 efter hijra (8 juni 632 e.Kr.) styrdes det islamiska riket allsmäktigt av en kalif¹ i både religiösa och världsliga frågor. Efter 218/833 var kalifens makt periodvis begränsad, och från 334/946 var han inte mycket mer än fänge i sitt eget palats. Kalifen i Bagdad förblev hela tiden kalifatets andlige ledare.² Under de sista hundra åren av den abbasidiska dynastins tid i Bagdad återfick kalifen viss världslig makt, fick åter kontroll över Bagdad med omgivningarna och kunde slå mynt i eget namn. År 656/1258 kom mongolerna och gjorde slut på kalifen och hela Bagdadkalifatet. En elefant fick trampa på kalifen, som låg inviad i en matta. På så sätt upprätthölls en förment tradition, som sade att kungligt blod aldrig spillts av mongolisk hand.³

Det mest grundläggande symboliska uttrycket för kalifens religiösa överhöghet var av två slag. Rätten till *khutba* (offentligt tal, predikan) innebar att kalifens namn skulle nämnas under fredagsbönen i kalifatets alla moskéer. Rätten till *sikka* (myntträtt, rätt att ha sitt namn på mynt) var kanske principiellt mindre viktig, men myntträtten uttrycktes i, så att säga, beständigare form och i större upplaga. Myntens uppgifter om myntherre, präglingsort och präglingsår bar (och bär) vittnesbörd om det islamiska samhällets maktförhållanden.

Kalifen kunde i princip delegera delar av den världsliga makten till andra. I takt med kalifatets allt större splittring tog sig fler och fler självständigt denna rätt utan att bry sig om formell legalisering genom kalifen. Rent praktiskt uttryckte den lokala härskaren – emiren – detta genom att på mynten placera sitt namn direkt under kalifens, som om han hade fått dennes tillåtelse. De umayyadiska mynten var helt anonyma, men de abbasidiska fick så småningom namn. Hundratals personer av olika rang är namngivna, allt från kalifer till kalifsöner, storvesirer, guvernörer, lokala potentater samt identifierade och oidentifierade ämbetsmän i myntort eller myntverk.

Engen period i den islamiska mynthistorien uppvisar större mångfald av typer och varianter än den första ab-

basidiska perioden, som varade 132-218 efter hijra (750-833 e.Kr.). Ett exempel på titulaturen för en av de sju kaliferna under denna period: Kalifen Hārūn al-Rashīd (170-93/786-809) – känd genom sagosamlingen Tusen och en natt – kallas på mynten omväxlande *al-khalīfa Hārūn* [Kalif Aron], *al-khalīfa al-rashīd* [Den rättledde kalifen], *Hārūn amīr al-mu'minīn* [Aron, de troendes furste] och *al-khalīfa al-mardī* [Aron, den som den Högste är nöjd med]. Men i de allra flesta fallen är hans mynt anonyma – utan vare sig hans namn eller titel. Det faktum att kalifatet här står i sin högsta blomstring ekonomiskt, kulturellt och maktpolitiskt, parat med myntens synnerligen attraktiva utseende och stora mängd, gör de tidiga abbasidmynten till mångas älskingsobjekt.

Den islamiska numismatiken har länge behövt en ny katalog över abbasidmynten. Nya typer och varian-

ter fortsätter att dyka upp, och gängse kataloger såsom Tiesenhäusen (1873) och Nützel (1898) verkar alltmer föråldrade, för att inte tala om Fraehn (1826), Tornberg (1848), Lane-Poole (1875-1890) och Lavoix (1887). Nicholas Lowick, framstående islamnumismatiker vid British Museum i London, arbetade på en ny sådan katalog men avled 1986 utan att ha fullföljt arbetet. Tio år senare kom en provisorisk, stencilerad upplaga: *Early Abbasid coinage. A type corpus 132-218 H/AD 750-833. A posthumous work by Nicholas Lowick, edited by Elizabeth Savage*. London 1996. Trots sin provisoriska karaktär har Lowicks katalog blivit det nya standardverket.

Exempel på anmärkningsvärda kalifmynt

Lowick hann inte besöka Kungl. Myntkabinettet (KMK), som med si-

”Profeten Muhammad, Abu Bakr och ‘Ali på väg till Medina”. Miniatur år 1594 i ett osmanturkiskt manuskript översatt från arabiskan, kallat *Siyar al-nabi* (Profetens levnadslopp).

na rika samlingar av vikingatidsmynt hade varit ett givet mål. Det stora Spillingsfyndet⁴ häromåret har givit massor av mynt med nya typer, trots att endast en tredjedel av fyndet är bearbetat. En genomgång av KMK:s fyndskåp och systematiska samling har frambragt ytterligare exemplar. Antalet nya typer och varianter är oväntat stort. Mer än 300 tidigabbasidiska mynt i KMK kommer förhoppningsvis att ingå i den slutliga upplagan av Lowicks katalog – *in shā'a Allāh* [om Gud vill]! En av författarna till denna artikel har varit ansvarig för materialinsamlingen, men båda har ägnat tid åt läsning av ord och namn på nya typer. De kufiska myntens opunkterade och ovokaliserade inskrifter kan vara svårslästa. Vi ger exempel på några anmärkningsvärda kalifmynt från några namnkunniga kalifer.

Det första myntet, som kommer från Spillingsfyndet (KMK 103 303), är ett fragment (1,49 g, 24,5 mm) av en dirham från al-Kūfa 138/755-56, Lowick nr 1097, unik variant som saknar punkt i frånsidans centrumfält. Myntherre är al-Mansūr (136-58/754-75). Denne kraftfulle kalif lyckades hålla samman riket, och han grundade en ny huvudstad – Bagdad – vid floden Tigris strand. Under al-Mansurs tid var myntningen mycket intensiv och hans silvermynt är vanliga i vikingatidsfynden.⁵ Al-Mansur var snål, hans öknamn var *Abū l-Da-wāniq*, vilket ungefär betyder 'han med 10-öringarna' (1 *dāniq* var ett litet silvermynt i valören 1/6 dirham, jfr mynt 5 nedan).

Det andra myntet är ett fragment (1,34 g, 19,9 mm), som saknar fyndproveniens (KMK utan inv.nr). Både myntort och årtal saknas. Övanlig typ.⁶ Myntet har med stor säkerhet präglats i Ma'din Bājūnays i Kaukasus under Harun al-Rashids sista år som kalif, 191-93/806-9. En av Haruns söner, al-Amīn, står som myntherre ('på order av emiren al-Amin Muhammad, son till de troendes furste'). Men ännu intressantare är ordet som syns överst på frånsidan, *Umm*. Till detta ska fogas namnets andra del, *Ja'far*, som är bortbrutet på myntet. *Umm Ja'far* [Ja'fars moder] är ett hedersnamn som Harun al-Rashids populära hustru hade. Hon hette egentligen Zubayda, som betyder 'Lilla Smörkulan'. Detta namn fick hon av att hon var rund och god som barn.

Zubaydas inflytande var avsevärt. Hon understödde skolor och moskéer och visade stor pekuniär gene-

1. Abbasidiskt dirhammynt från myntorten al-Kufa 138/755-56.

2. Abbasidisk dirham från Ma'din Bājūnays 191-93/806-9.

rositet mot poeter och lärda. Hon är veterligen den enda kvinnan i islams historia som utgivit mynt. Den arabiske numismatikern Samīr Shammā, som ägde en av världens största myntsamlingar, publicerade flera arbeten över tidiga abbasidmynt. Enligt honom har Zubayda utgivit 24 typer av silvermynt daterade mellan 175 och 196 e.h. Hon använde sig företrädesvis av Ma'din Bājūnays [Bajunays-gruvan] i Kaukasus som bas för sin kampanj att säkra sonen al-Amins kommande kalifat. Hennes främsta argument var dennes helarabiska ursprung. Al-Amins konkurrent var den något äldre halvbrodern al-Ma'mūn, vars mor var en persisk konkubin. Inbördeskriget mellan al-Amin (kalif 193-98/809-13) och al-Ma'mūn (kalif 198-218/813-33) slutade med seger för den senare. Den persiska sidan vann över den arabiska. Konflikten mellan bröderna blev olycklig för kalifatets vidare utveckling.

Det tredje myntet (2,76 g, 24,0 mm) saknar proveniens men kan antagas vara ett fyndmynt från Sverige (tillhör Uppsala universitets myntkabinett). Myntet är från Arrān i Kaukasus, daterat 195/810-11 (ny variant, jfr Lowick nr 823). Kalif al-Amin lyser med sin frånvaro på myntet, däremot finns guvernören, som hette Asad bin Yazīd. På åtsidan finns dessutom ett extra namn, Yazīd, vars identitet är okänd. I övrigt bär detta mynt på åtsidan en centruminskrift som i översättning lyder: *Det finns ingen gud utom Gud (Koranen 47:19/21) allena. Han har ingen vid sin sida (6:163). Omskriften lyder som vanligt: I Guds namn! Detta silvermynt är präglat i staden Arran år etthundra nittiofem. Frånsidans centruminskrift lyder: Muhammad är Guds sändebud (48:29) och runtom: Muhammad är Guds sändebud, sänd från Gud med rätt vägledning och*

gudstro, för att han trots mångguddadyrkarnas avsky skall segra över all annan tro (9:33).

Det fjärde myntet (2,87 g, 24,4 mm) kommer från 1879 års fynd från Fittja, Fittja socken i Uppland (KMK 6373). Kalif al-Amin, Madīnat al-Salām 196/811-12 eller 197/812-13. År 197 var kalif al-Amin instängd i ett av brodern al-Ma'muns trupper omringat Bagdad. Följande år blev al-Amin besegrad och dödades.⁷ Detta mynt har blivit omgraverat från år 196 till 197. Både åtsidan och frånsidan är slagna med gamla stampar. Myntet har en gång beskrivits och publicerats av Ulla Welin (NNÄ 1938), men publiceringen av detta anmärkningsvärda mynt har inte observerats av Lowick.

Det femte myntet (1,49 g, 16,5 mm) tillhör 1844 års fynd från Fardume träsk, Hellvi socken på Gotland (KMK 1124; Tornberg, Numi Cufici, 1848, VI:6). Känd i ytterligare ett exemplar (Lowick nr 940). Valören är enligt inskriften på myntet en dirham, men efter sin storlek och vikt är det ett fraktionsmynt (del av dirham, troligen 2 *dāniq* eller 1/2 dirham). Antalet sådana mynt i svenska offentliga samlingar har på några få år ökat från tre till sju. Myntet är präglat i Ma'din Bājūnays år 209/824-25. Myntherre är kalif al-Ma'mūn, dock utan att denne har sitt namn på myntet.

Muhammads utvandring

Illustrerade manuskript återger bilder – miniatyrrer – ur islams historia.⁸ Religiösa avbildningar förekommer främst i turkiska, persiska, mongoliska och indiska manuskript – men sällan i arabiska. Förbudet i Koranen mot figurativ konst gällde främst skulptur, men via de s.k. *hadīth*-berättelserna ('traditionerna över Muhammads liv och leverne') spreds det allmänna bildförbudet i

3. Abbasidisk dirham från Arran 195/810-11.

4. Abbasidisk dirham från Madinat al-Salam 196/811-12, omgraverat 197/812-13.

5. Abbasidisk dirham från Ma'din Bajunays 209/824-25.

islam. En liberalisering kunde med tiden förmärkas i vissa kretsar, särskilt i Persien från 1200-talet och framåt och särskilt bland shiiter. Förhållandet mellan text och avbildning kan vara problematisk. Upphovsmanen till själva manuskriptet hade ofta inte kontroll över bilderna, eftersom dessa gjordes efteråt, efter hans död.

Det finns många historier om profetens *hijra* från Mecka (arab. *Makka*) till Medina. Det är som bekant svårt att vara profet i sin egen hemstad. Muhammad lyckades bättre i *Yathrib*, som senare bytte namn till *Madīnat al-nabī*, 'Profetens stad' eller kort och gott Medina, 'Staden'. När meckabornas fientlighet tilltog, utvandrade Muhammads anhängare till *Yathrib*. De troende, som uppgick till ett sjuttioal, hade givit sig av i små grupper mot Medina under loppet av tre månader, uppenbarligen utan att meckaborna hindrade dem. Till slut var i stort sett endast Muhammad själv och svärfadern Abu Bakr med en tjänare kvar i Mecka. Andra berättelser, möjligen shiitiska, berättar att Muhammads kusin 'Alī också var kvar, för att å Muhammads vägnar ordna vissa mellanhavanden.

Muhammads utvandring illustreras av en känd miniatyr från Turkiets (se omslaget), som visar "Muhammad, Abu Bakr och 'Alī på väg till Medina". Det kan ifrågasättas att 'Alī är en av de ridande deltagarna i *hijra*. 'Alī⁹ var en av de första – i shiitisk tradition den allra förste – som efter Muhammad antog islam. Han var då omkring tio år gammal. Om vi får tro källorna, hade 'Alī en nyckelroll i inledningen av flykten, men inte under den senare delen, kamelritten. Den tredje ryttaren på bilden är nog inte 'Alī utan den anlitade vägvisaren. Det framgår av litteraturen i ämnet¹⁰ att profetens utvandring ungefär gick till på följande sätt.

Mecka dominerades av en enda arabisk stam, Quraysh. Majoriteten var emot Muhammads nya lära, även många ur Muhammads egen ätt, Håshimklanen. Muhammad hade mottagit uppenbarelser från sin gud sedan tolv, tretton år tillbaka, alltsedan 609/610. Han hade varit utan beskydd från den egna klanen under de tre senaste åren och läget hade blivit farligt. I ett möte med alla klanerna blev det överenskommet, att en man från varje klan samtidigt skulle angripa Muhammad med svärd för att döda honom. Männen samlades kring Muhammads hus. För att lura förföljarna lade sig svärsonen 'Alī, iklädd profetens mantel, på sovplatsen för att få dem att tro att Muhammad var kvar i huset. Det framgår av en passage i Koranen (9:40) att Muhammad lyckades smyga bort från Mecka i sällskap med Abu Bakr. De gav sig av mot söder, inte mot Medina. De två tillbragte tre dygn i en grotta i berget Thawr, en timmes marsch från Mecka.

Den fromma legenden berättar att Allah på ett underbart sätt vaktade över profeten. Då förföljarna kom till berget, fann de att ett duvpar hade byggt sitt näste i ingången till hålan och de trodde därför att den var tom. Abu Bakr hade i förväg köpt två kameler, till ett pris av 800 sasanidpersiska silverdrachmer (å 4,25 g). En av Abu Bakr frigiven slav, 'Amir bin Fuhayra, kom med kamelerna till Muhammad och Abu Bakr. Dessutom anslöt sig en icke-troende beduin, som på sin kamel skulle visa vägen. Hans namn var 'Abdallāh bin Arqath. Uppenbarligen var 'Alī inte direkt närvarande under den senare delen av flykten. Vägvisaren förde flyktningarna först mot Röda havets kust och sedan norrut, för att undvika den vanliga vägen till *Yathrib*.

Färden tog minst ett tiotal dagar, i tryckande hetta. De kom fram till

Yathrib-Medina på den tolfte dagen i den tredje månaden av år 1, vilket enligt kristen tideräkning var den 24 september 622. Inom islam anges årtal normalt efter *hijra* (AH, anno hegirae), men den islamiska tideräkningen började inte med dagen för kalifens ankomst till *Yathrib* utan med den första dagen i det månår, under vilket utvandringen ägde rum. Övergången från år 0 till år 1 bestämdes i efterhand till att ha varit den 16 juli 622. Egentligen upphörde år 0 redan i kvällen den 15 juli 622, eftersom gränsen mellan ett dygn och nästa inte drogs vid midnatt utan räknades från mörkets inbrott. Man vet inte när *hijra*-kalendern exakt började tillämpas, inte mer än att det skedde någon gång under åren 13-23/634-44. Profeten återvände i triumf till Mecka i slutet av år 8/början av 630, lät förstöra avgudbilderna, men behandlade i övrigt alla i generös och barmhärtig anda.

Ingen vet det exakta födelseåret för Muhammad, han som skulle bli Allahs profet. År 570 är en vanlig uppgift, men andra beräkningar hamnar mellan 567 och 573. Vid sin bortgång var profeten 62 +- ett par år. Hans namn betyder 'prisad, lovpri-sad' och den korrekta transkriptionen är 'Muhammad', egentligen med en punkt under bokstaven 'h' ('u' uttalas inte som svenskt/norskt 'u' utan som kort 'o'). Visserligen har formen 'Muhammed' långa anor i svenskan, men näst 'Muhammad' vore 'Mohammed' att föredra, av skäl som har med fonetisk symmetri att göra.

Noter

¹ Ordet kalif kommer av arab. *khalīfa*, som betyder 'ställföreträdare, efterträdare'. Den förste kalifen var profetens svärfar, Abū Bakr (11-13/632-34), som i litteraturen omtalas som *khalīfat rasūl Allāh* [Guds utsändes efterträdare]. Det är inte känt om Abu Bakr verkligen an-

vände sig av titeln. Muhammad hade inte sört för hur hans efterträdare skulle utses. Av hans barn var det endast dottern Fâtima som överlevde honom och ingen hjälp fanns att få i Koranen, vars delar började samlas ihop efter profetens död. Under sjukdomen före sin bortgång hade Muhammad utsett Abu Bakr till att leda bönen. En inre krets runt profeten valde sedan Abu Bakr till kalif. Nutida politiska ledare framhåller gärna någon av de fyra första kaliferna som föredöme. Den mest föredömlige är Abu Bakr, därefter Umar, sedan Uthmân och Ali (gäller sunniter, jfr not 9).

² "De rättleda kaliferna" var fyra till antalet och omfattade tiden 11-40/632-661. Sedan följde fjorton umayyadiska kalifer, 41-132/661-750, och trettiosju abbasidiska, 132-656/749 (sic!)-1258. Endast de tjugofem första abbasidkaliferna är aktuella i de vikingatida myntfynden. Den abbasidiska myntningen delas in i smärre delar. Första perioden (Ab1) 132-218/750-833, andra (Ab2) 219-279/833-892, tredje (Ab3) 279-334/892-946, interimperiod 334-555/946-1160, fjärde (Ab4) 555-656/1160-1258.

³ År 659/1261 återupprättades det abbasidiska kalifatet i Kairo, men dessa kalifer spelade en obetydlig roll vid sidan av de verkliga makthavarna, mamlukerna. Efter 923/1517, då osmanerna intog Egypten, innehades kalifämbetet av den osmanturkiske sultanen i

Istanbul. Kalifatet avskaffades i Turkiet 1342/1924. Spansk-umayyaderna i det islamiska Spanien hade ett eget kalifat en tid, liksom fatimiderna i Nordafrika-Egypten-Syrien.

⁴ 1999 års fynd i Spillings, Othem, Gotland, bestod av två silverdepåer. Depå 1 (KMK 103 302) innehöll ca 5.116 mynt och depå 2 (KMK 103 303), funnen tre meter därifrån, ca 9.195 mynt.

⁵ Hur stor var de olika islamiska myntornas produktion, relativt sett? Se T. S. Noonan, Early Abbasid mint output, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 29, 1986, s. 113-175.

⁶ Ytterligare ett ex. i 1960 års fynd från Triburga, Hulterstad, Öland, i deposition i Kalmar läns museum (KLM 32 774).

⁷ Bakgrunden till konflikten var att Harun al-Rashid hade bestämt att den yngre sonen al-Amin skulle vara kalif över den västra och centrala delen av riket, inkl. Bagdad, medan den äldre al-Ma'mun fick den östra delen. Denna överenskommelse kom redan under Haruns kaliftid till uttryck på mynten ("Denna myntning har beordrats av emiren al-Amin Muhammad (resp. emiren al-Ma'mun 'Abdallah), son till de troendes furste"). Dessutom bestämde Harun att al-Ma'mun skulle efterträda al-Amin, om denne dog. Sedan al-Amin tillträtt som huvudkalif i kalifatet bestämde han, 194/810, att

hans egen son skulle efterträda honom, på bekostnad av brodern. Al-Ma'mun förklarade sig då självständig, varpå al-Amin officiellt avsatte honom. Bagdadtrupper angrep 195/januari 811 staden al-Muhammadiyya, tillhörande den östliga halvan. Krigslyckan vände sedan till al-Ma'muns favör. Den slutliga segern al-Ma'mun var wali 'ahd ('genom kontrakt med den islamiska församlingen officiellt accepterad som kalif i succession') 193-95/808-10, och 'kalif i öster' 195-98/810-13, ensam kalif 198-218/813-33.

⁸ S. Okasha, *The Muslim painter and the Divine. The Persian impact on Islamic religious painting*. London 1981.

⁹ Profetens kusin och svärson Ali blev senare islams fjärde kalif (35-40/656-61). Han var profetens närmaste släkting. Muhammads barn dog i förtid, med undantag för dottern Fâtima, som dog året efter fadern. Ali, som var gift med Fâtima, äras av både sunniter och shiiter. För shiiterna är Ali det högsta föredömet och ses närmast som helig.

¹⁰ W. M. Watt, Hidjra resp. F. Buhl, Muhammad, båda i: *Encyclopaedia of Islam*, 2 ed. (1960-2002). Två monografier på svenska: T. Andræ & G. Widengren, *Muhammed. Hans liv och hans tro* (3 uppl. 1967, med avvikande transkription av namn) och M. Rodinson, *Muhammed. Om profetens liv och islams uppkomst* (1981). J. Bæk Simonson, *Islamlexikonet* (dansk original, på svenska 1994).

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19507

S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmanngatan (uppgång Handelshögskolan)

+ fax 08-673 34 23

Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer

Öppet: vard. 11-17, fred. 11-15, lörd. 11-14

MYNT- & FRIMÄRKSTILLBEHÖR

till lågpris

HF FRIMÄRKEN

Trålvägen 6, 434 92 Vallda

Tel. 0300-281 25, Fax 282 25

www.hffrimarken.com • info@hffrimarken.com

Lars Stevnsborg

KONGERIGET DANMARKS ORDENER, MEDALJER OG HÆDERTEGN

Kongeriget Islands ordener og medaljer. 2005. 824 sid. Inbunden. Ca 1000 illustrationer i svartvitt och färg. Omfattar tiden från 1400-talets mitt till nutid. Ett standardverk för alla som har intresse för ordnar, ordenshistoria, numismatik och heraldik.

Nu äntligen utkommen. Ett praktverk på ca 3,5 kg. Pris inkl. moms 595 kr.

Kan beställas i Sverige från

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje

Tel.: 0176-168 26

Mer info på www.mynt.se

Kortfattat om penninghanteringen i Riksbankens hus vid Järntorget mot slutet av 1800-talet

En gammal bankokommissarie vid Sveriges Riksbank, Th. Wadstein, skrev om sina minnen i *Bancoposten* 1920. Genom honom kan vi idag få en bra bild av hur arbetet gick till inom banken, som då fanns kvar i Norra och Södra Bancohusen vid Järntorget i Gamla Stan. Särskilt intressant är det att ta del av hans berättelser om penninghanteringen.

Vården för Generalkassan inom banken sköttes av fyra generalkassavårdare med kommissarien för huvudkassarörelsen som chef. Tre vårdare skulle alltid tjänstgöra samtidigt. Kassavården kunde vara ganska besvärlig för de anställda på grund av de olika förvaringsrummens skilda belägenhet.

I två järnskap förvarades nycklarna, bankens egna statspapper samt olika borgensförbindelser. Skåpen fanns placerade i bankosekreterarens förrum. Det fanns en trappa i förrummet som gick ner till en låst korridor. Längs med korridoren fanns flera rum som vette åt stora ingångsportens förstuga. I de skilda rummen förvarades skandinaviskt och utländskt guldmynt och guld i tackor och tenar. Här fanns också danska och norska silvermynt. I källaren i samma hus, men vettande mot Skeppsbron, förvarades svenska silvermynt. Nedgången till förvaringsrummet för svenska silvermynt var besvärlig. Tjänstemännen måste passera många trappor ned till husets källarvåning. Den var avstängd med grindar och järndörrar, till vilka brandmästaren hade nycklar. Endast med hjälp av medhavda lyktor kunde man söka sig fram i valven och förvaringsrummen.

Hela sedelförrådet fanns inrymt i två större järnskap i en korridor en trappa upp i Norra Bancohuset. Öppna deposita förvarades i skåp som stod i ett rum utanför utrikeskontoret och slutna deposita i entressolvåningen en trappa upp i samma hus. Kopparmyntsförrådet stod under sedelkontorets vård. I sedelkontoret fanns en kamrer (föreståndaren), en bokhållare och två kontorsskrivare. Det hände ibland att personalen utökades med några extra anställda. Lokalen, belägen en trappa upp i Norra Bancohuset, hade ett isolerat läge från all

Riksbankens (Riksens Ständers Bank) hus vid Järntorget i Stockholm.
Kopparstick av G. Bodenehr, Augsburg, från tiden omkring 1700.
Foto Gabriel Hildebrand.

övrig expedition. Man hade behållit möbleringen från äldre tider och utsikten åt Skeppsbron var uppskattad av tjänstemännen. Hypoteken var förvarade i en stor järnkista, som de yngre tjänstemännen brukade roa sig med att skaka om för att "höra hypoteken skramla".

De utslitna sedlarna makulerades genom suddning. Sedan kontrollräkning ägt rum av tjänstemän från och med andra graden, överlämnades makulaturen till sedelkontoret, där en och annan bunt åter genomräknades. Efter detta sönderskar man, under kontroll, samtliga buntar i tre delar. Mellandelarna brändes i en kakelugn och de övriga packades i säckar för att översändas till Tumba bruk där de kunde användas vid papperstillverkningen. Då denna gamla makuleringsmetod utbyttes mot sedlarnas utstampning, uppkom behovet av de s.k. svärden. Detta var ett effektivt sätt att kontrollera att alla sedelbuntarna genomgått makuleringsmaskinen. Bränningen ersattes mot förstöring med hjälp av lut i särskilda maskiner.

Alla färdiga sedelblanketter skulle underskrivas av tjänstemän, de av högre valör i skrivlag på sedelkontoret. Övriga blanketter för 10- och 5-kronorssedlar utlämnades för underskrift från kl. 10 på förmiddagen och skulle ovillkorligt återställas under-tecknade till Sedelkontoret senast

påföljande dag kl. 11. Skrivningen skulle ske inom banken och i regel utlämnades till varje underskrivare 500 eller 1000 sedlar dagligen. De e.o. tjänstemännen i Sedelkontoret kunde, om någon var frånvarande, få ytterligare sedlar som skulle under-tecknas. Då utgick en ersättning av 75 öre för storbunt. Vissa kunde under en dag under-teckna, vid sidan av sina övriga tjänstgöringsuppgifter, ända upp till 2.500 sedlar.

Ian Wiséhn

Källa

Wadstein, Th.: Reminiscenser från 43-årig tjänstgöring vid riksbankens huvudkontor. *Bancoposten* 1920. □

WORLD COINS

Retired collector offering quarterly price lists of world coins.

Includes crowns, minors, sets, some banknotes, publications, tokens and medals reasonably priced.

LISTS SENT ON REQUEST

ALBERT L. GAMMON
PO BOX 1343
SUN CITY, AZ
85372, U.S.A.

Om ”provmyntet” till Gustav I:s kröning 1528 – en dementi

Av Frédéric Elfver

I september 1981 påträffades ett myntliknande föremål i koppar på den gamla järnvägsvallen i närheten av Hafstjärn vid Nyhammar, Grangärde socken, Dalarna.¹ Det präglande, myntliknande föremålet väger 5,05 g och mäter 28,4 mm i diameter. Stämpelställningen är 0 grader. Motivet uppvisar likheter med Gustav I:s gyllen 1528. Föreliggande artikel skall redovisa tidigare inlägg i debatten samt kommentera kända exemplar, användningsområde, ursprung samt datering. Fig. 1.

Tidigare inlägg i debatten

I en artikel av Kenneth Jonsson 1982 framförs hypotesen att det i Dalarna påträffade föremålet eventuellt är ett provmynt för 1 öre, slaget till Gustav I:s kröning 1528.² Tveksamhet mot nämnda hypotes framförs 1988 i en artikel av Yngve Almer och Ingemar Carlsson. Deras resonemang slutar emellertid ändå med att det sannolikt rör sig om ett slags provprägling inför myntningen av gyllen 1528.³ Ulf Ottosson skriver om föremålet 1994, då han framhåller att det rör sig om en ”miniatyrimitation”, vars tillverkningsstid är svårbestämd.⁴

Fyndet är även medtaget i Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventeringen, Dalarna (1990), där det beskrivs enligt följande: ”Sverige: G I, Stockholm, 1528, koppar, falskt, ’Myntet’ är till utseendet likt kröningsmyntet från år 1528”.⁵

Nya slutsatser samt kända exemplar

Lars O. Lagerqvist skriver 1990, att ytterligare ett exemplar existerar i en norsk privatsamling och att det uppenbarligen rör sig om ett modernt, maskinpräglat objekt som dessutom har en ögla, ”... probably made as a souvenir of some kind”.⁶

År 1995 skriver Lagerqvist att en noggrann analys visar att metallsammansättningen är modern och att det inte är något provmynt, utan en minnesjetong.⁷ Analysen visade att exemplaret som påträffades i Nyhammar, Dalarna, innehåller ca 2 % nickel, en metall som upptäcktes först på 1800-talet.⁸ Även detta exemplar bär spår av en hårdlödd ögla

Fig. 1. Exemplar från Nyhammar, Grangärde sn, Dalarna. Koppar. Förstorat. KMK inv.nr 100 828. Foto: Frédéric Elfver.

Fig. 2. Exemplar från Hökerum, Södra Vings sn, Västergötland. Försilvrat koppar. Förstorat. KMK inv.nr 103 398. Foto: Frédéric Elfver.

på åtsidans kant. Detta har ej angivits i tidigare inlägg i debatten.

Utöver de två nämnda exemplaren finns det ytterligare fem exemplar kända. Ett påträffades hösten 1990 ”i skogen mellan Vallaskolan och Tuvvägen”, Haninge, Österhaninge socken, Södermanland⁹ och ett andra exemplar (försilvrat) påträffades i maj 2001 ”på gräset vid scoutstugan” i Hökerum, Södra Vings socken, Västergötland.¹⁰ Även detta exemplar uppvisar spår av en ögla. Fig. 2. Ett privatägt exemplar – med proveniens Dalarna – uppvisades på Kungl. Myntkabinettet i maj 2002. Slutligen finns det två exemplar i privat ägo i Västsverige.¹¹ En sammanställning av de idag kända exemplaren ges i Tabell 1.

Konklusion – användningsområde, ursprung och datering

Att det rör sig om ett slags minnesjetong/berlock kan nog de flesta skriva under på, men när och i vilket sammanhang har jetongen framställt? Bengt Hemmingsson¹² gav under tecknad en hänvisning till den Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897¹³, där bl.a. det gamla Stockholm – i urval – byggdes upp ute på Djurgården. Fig. 3. I en skrift som utkom till utställningen står följande att läsa:

”Vi träda då åter ut för att genom den södra Helgeandsholmsporten begifva oss ut på fortsättningen af Norrebro, men vi hejdas på vägen. Till höger, strax före porten, dragas våra blickar till mynthuset, och vi kunna ej

Fig. 3. Plan över gamla Stockholm vid den Allmänna Konst- och Industriutställningen i Stockholm 1897. Notera mynthuset på Helgeandsholmen till vänster på planritningen! Reprofoto ur Hildebrand m.fl. 1897.

motstå begäret att aflägga ett besök hos myntmästaren, där diverse mynt och medaljer finnas att beskåda eller inköpa”.¹⁴

På samma sida i skriften återfinns en träsnittsillustration av en gyllen 1528, men med den i sammanhanget intressanta bildtexten: ”Gustaf I:s öre 1528”. Jetongerna är nämligen ungefär lika stora som ett 1-öre från Gustav I:s tid.

Jetongen som påträffades 1980 i Dalarna samt de övriga sex exemplaren har med mycket stor sannolikhet sitt ursprung i ovannämnda utställning i Stockholm 1897, där de tillverkades i mynthuset på den fiktiva Helgeandsholmen på Djurgården. Den lilla ö på vilken mynthuset stod under utställningen 1897 finns kvar än idag och kan betraktas från Rosendalsvägen på Djurgården. Den kunniga läsekretsen kanske kan bidra med kompletterande uppgifter kring de hittills sju kända exemplaren av jetongen och utställningen?

Referenser

Almer, Y. & Carlsson, I.: Angående gyllen 1528 och Gustav Vasas kröningsmynt m. m. SNT 1988:4-5, s. 116-123.

Golabiewski Lannby, M.: The Royal Coin Cabinet, Stockholm 1982. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1983-84. Ekenäs 1990, s. 201-215.

Hildebrand, H., Lilljekvist, F., Upmark, G. & Wrangel, F. U.: *Stockholm under medeltiden och vasatiden. Kort framställning. [...] Jemte förare genom gamla Stockholm. Stockholm 1897.*

Jonsson, K.: Ett ”provmynt” för 1 öre slaget till Gustav Vasas krönig 1528? *Skandinavisk Numismatik* 1982:3, s. 38-39.

Lagerqvist, L. O., Äldre vasatid. Myntningen i Sverige 995-1995. *Numismatiska Meddelanden XL* (red. K. Jonsson, U. Nordlind & I. Wiséhn) s. 125-180. Stockholm 1995.

Ottosson, U.: 1528 års stormynt – ett fantasimynt? *Mynttidningen* 1994:3/4, s. 18-23.

[SML 3] Wiséhn, I.: Myntfynd från Dalarna. *Sveriges Mynthistoria. Landskapsinventering* 3. Stockholm 1990.

Noter

¹ Kungl. Myntkabinettet (KMK) inv.nr 100 828. Fyndet inlöstes 1982 för 3.000 kr, motsvarande drygt 6.500 kr i dagens penningvärde!

² Jonsson 1982, s. 38-39.

³ Almer & Carlsson 1988, s. 120-121.

⁴ Ottosson 1994, s. 23.

⁵ SML 3, 1990, nr 54.

⁶ Golabiewski Lannby 1990, kommentar av Lagerqvist på s. 201 beträffande det aktuella föremålet.

⁷ Lagerqvist 1995, s. 133-135.

⁸ Analysen av KMK inv.nr 100 828 visade följande sammansättning: 87,8% koppar, 4,3% järn, 5,9% zink, 1,9% nickel och 0,9% guld samt spår av bly. Analysrapport Riksanstikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Institution för konservering, Analysenheten, Stockholm 1993-03-03.

⁹ KMK inv.nr 102 274. Fyndet inlöstes för 300 kr. Någon viktuppgift har ej kunnat erhållas.

¹⁰ KMK inv.nr 103 398. Fyndet överlämnades som gåva av upphittaren. Vikt 6,53 g.

¹¹ De två exemplaren i den västsvenska samlingen väger 6,56 resp. 5,23 g.

¹² Tack till Bengt Hemmingsson för hänvisningen till skriften om utställningen i Stockholm 1897 samt tack till Lars O. Lagerqvist och Ulf Ottosson, som bidragit med kompletterande information beträffande antalet kända exemplar. Hemmingsson har även meddelat undertecknad följande beträffande utställningsmedaljen vid den Allmänna Konst- och Industriutställningen 1897. Ur *Svenska Dagbladet* 30/5 1897: ”Utställningsmedaljen är att förvänta i de närmaste dagarna. En mycket vacker präglingsmaskin från L. Schuler, Göppingen, Tyskland, är nu uppställd i maskinhallen och redan i arbete. En härvarande agent för firmen exponerar maskinen, vars pris är 4.500 kr. Utställningsmedaljen tillverkas av aluminium; på framsidan visar den industrihallens kupol med öfverskriften ’Allmänna konst- och industriutställningen 1897; på baksidan konung Oscar II:s bild.’ Den 31/5 1897 stod följande att läsa i samma tidning: ”Utställningsmedaljen är nu färdig och tillhandahålles i maskinhallen till ett pris af 1 krona.”

¹³ Den intresserade kan även läsa vidare om utställningen i Ulf Sörenson, *När tiden var ung. Arkitekturen och Stockholmsutställningarna 1851, 1866, 1897, 1909*. Monografier utgivna av Stockholms stad nr 140. Västervik 1999.

¹⁴ Hildebrand m.fl. 1897, s. 75. På s. 55-57 behandlas för övrigt myntningen (med avbildningar av bl.a. örtugar) i Stockholm.

Exemplar	Proveniens samt fyndår/anskaffningsår	Vikt	Samling
1.	Nyhammar, Grangårde sn, Dalarna, 1981	5,05 g	KMK inv.nr 100 828
2.	–, 1980-talet (?)	–	Privat ägo, Norge
3.	Haninge, Österhaninge sn, Södermanland, 1990	–	KMK inv.nr 102 274
4.	Hökerum, Södra Vings sn, Västergötland, 2001	6,53 g	KMK inv.nr 103 398
5.	Dalarna, 2002	–	Privat ägo, Sverige
6.	–, 2001	6,56 g	Privat ägo, Sverige
7.	–, 2002	5,23 g	Privat ägo, Sverige

Tabell 1. Förteckning över de kända exemplaren – listade i den ordning de nämns i föreliggande artikel. Med reservation för de privatägda exemplarens nuvarande belägenhet. – markerar att uppgift saknas.

Bredarör och Penninggraven vid Kivik

På Österlen i Skåne finns en av Sveriges märkligaste fornlämningar, Bredarör. Det är den största bronsåldersgraven i landet med en diameter på 75 m. Det som särskilt har väckt uppmärksamhet är de ristade stenar som står i gravkammaren. Motiven – bl.a. i form av skepp, yxor och processioner av gestalter – har förundrat många människor under de senaste omkring 250 åren. Flera forskare¹ har skrivit om den nu ca tretusenåriga graven, och åtskilliga turistbussar och skolklasser har lockats till besök.

Förutom Bredarör finns även andra forntida gravar Kivikstrakten. En av dem är en bronsåldersgrav som ofta kallats *Penninggraven*. Kring båda gravarna finns berättelser och sägner om myntfynd och myntoffer. Detta kan ha bidragit till oklarheter kring vilken av gravarna som ska kallas Penninggraven. Skattfyndssägnerna bidrog säkerligen till att boende på bygden bedrev skattsökning i Bredarör år 1748. Detta ledde till åtal, och eftersom rättegångsprotokollet finns bevarat går det att förhållandevis väl få ett grepp om vad som skedde. Avsikten här är att göra en utredning av vilka, fiktiva och reella, myntfynd som kan kopplas till Bredarör och Penninggraven.

Penninggraven

En viss förvirring har funnits beträffande namnet Penninggraven i Kivikstrakten. I regel har en grav i Södra Mellby socken på Esperöds marker och den s.k. Ångakåsen avsetts, men även Bredarör har kallats Penninggraven. Bl.a. använde Carl von Linné benämningen Penninggraven för Bredarör i samband med sin skånska resa². Han beskrev dess storlek och form men nämner inte bildstenarna som förefaller ha varit okända för honom.

Graven på Esperöds marker, som i regel benämns Penninggraven, är en stensättning (yttre stenkrets och mitt-röse) som har ett block med skålgropar. Det stora stenblocket med skålgroparna är ca 2 m långt och 60 cm tjockt. Det går att räkna till omkring 25 skålgropar på blocket. Att graven kallas Penninggraven beror sannolikt på skålgropsstenen, som traditionellt brukar betraktas som offersten. Myntoffer i anslutning till skålgropar är även kända från andra håll och har tidigare behandlats i SNT³.

I ett brev från 1925 skriver Anders Holm i Kivik till Riksantikvarien:

Bronsåldersgraven Bredarör i Kivik, Skåne. Foto Karl-Erik Granath, RAÄ.

*"Då offrandet ännu pågår i Penninggraven vid Kivik och jag befarar att någon upptager röset för att komma åt mynten då den söndersprängda stenen därigenom faller, ville jag föreslå att lite cement-batong lades närmast röset kring stenen för att därigenom skydda densamma"*⁴. Riksantikvarien svarade emellertid genom ett brev från Arvid Enqvist nekande på detta då han inte ansåg det vara nödvändigt⁵.

Skålgropsstenen sprängdes sönder år 1915 men räddades och blev åter hopsatt. Graven restaurerades under 1920-talet samtidigt med andra lämningar i området. Fynden, som bl.a. bestod av en rakkniv av brons, lämnades till Statens Historiska Museum i Stockholm⁶. Inga myntfynd rapporterades trots Holms beskrivning av myntoffer vid graven. Detta behöver inte nödvändigtvis betyda att det inte hittades några mynt vid undersökningarna. Om mynt i låga valörer

från 1700-talet och framåt påträffades vid undersökningarna, kan de ha betraktats som mer eller mindre försumbara för undersökningarna och kastats bort.

Gustav Hallström har i en rapport diskuterat benämningen Penninggraven och menar att i folkmun hade han snarare funnit namnet *Penggraven*, sannolikt syftande på skålgropsstenen. Ordet pengar, menar han, behöver inte nödvändigtvis användas för något av värde. I grannsocknen S:t Olof användes namnet "Pening" som beteckning för en skog och mosse kring Grönhults station. Hallström ansåg att benämningen Penninggraven borde upphöra, främst beroende på oklarheterna kring namnet⁷.

Bredarör

Den kända bronsåldersgraven i Kivik kallad Bredarör (även Kungagraven samt Kiviksmonumentet) har, liksom många andra gravmonument, i folktron associerats med skatter. Några av dessa traditioner kommer till uttryck i ett rättegångsprotokoll från 1748⁸:

Där framgår bl.a. att en klok gumma sagt att om den man som hon fick skjuts med hade allt det som fanns i högen, behövde varken han eller hans barn något mer. Det ska även ha setts bloss och eldsflammar från graven, vilket i folktron ofta associerats med skatter. Sådan eld kallades ibland *pengabloss*⁹.

Åtal väcktes för att ett rykte spritts om att husmännen Andreas Sahlberg och Lars Persson funnit mynt och annat vid grävning i graven. Rättegången skulle tjäna till att utröna om

Gravkammaren med stenhällarna i Bredarör. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ.

ryktet var sant. Den 23 augusti 1748 och de två följande dagarna fick de båda männen stå till svars. Enligt ryktet hade Sahlberg och Persson grävt i högen nattetid och sedan burit säckar därifrån med saker. Stenbrytning från röset hade säkert pågått under en längre tid av olika personer. Stenen användes bl.a. till att uppföra de gårdsgårdar som inhägnade egen-domarna.

Flera vittnen kallades in från Kivikstrakten, och protokollet framstår på så sätt som ett tidsdokument över en viktig händelse på bygden. Vid rättegången sade några vittnen att de sett märken efter kittlar som hade stått i graven. Även rykten om att en kista med silverbälten och andra smycken hittats kom i omlopp. Kistan ska sedan ha gömts undan i Prästgårdens trädgård i Mellby.

Vid första dagens förhör kallades Sahlberg in med förmaningen att tala sanning. Han berättade att han tillsammans med Lars Persson hämtat sten ur graven och att de påträffat ett valv av gråstenshållar samt en murad grav av gråsten som var alldeles tom. Valvet hade tagits upp och Sahlberg erkände att han tagit en håll av gråsten. Därefter hördes Lars Persson, som till en början var förstummad, men sedan avgav en liknande berättelse som Sahlberg.

Följande dag fortsatte rättegången. Några pojkar hördes som påträffat föremål i graven. Gossen Nils Cornelius hade hittat en knapp, troligen av silver, som visades fram. Gossarna Hans Mårtensson, Kresten Jönsson och Magnus Jönsson hade påträffat ett mynt, ”stor som en dubbel carolin”, men råkat i slagsmål och tappat myntet som sedan inte kunde hittas igen.

Trots en omfattande ryktesspridning på bygden om skatten som påträffats i Bredarör inskränktes myntfyndigheterna vid 1700-talets grävningar i röset följaktligen till ett mynt.

De båda åtalade männen förnekade kännedom om att någon skatt skulle ha påträffats i graven. Hur löd då domslutet? De åtalade männen frikändes och släpptes på fri fot.

Under 1930-talet genomförde Gustav Hallström en genomgripande arkeologisk undersökning av Bredarör. Undersökningarna visade att stora delar av graven hade kastats om ända ned till botten. Detta framgick av att sentida föremål återfanns i gravens nedersta lager. På botten av röset påträffades bl.a. två mynt från 1700-talet, vilket visade på att röset hade varit utsatt för kraftiga rubbningar^{xi}.

Myntfynden i Penninggraven och Bredarör

Av de sägenomspunna skatter och offer som enligt folktraditionen ska ha funnits i Penninggraven och Bredarör, är således endast tre mynt säkert belagda. Samtliga har hittats i Bredarör och är moderna; en dubbel carolin samt två 1-öres kopparmynt. Det finns heller inget som tyder på att det har påträffats några större myntfynd i gravarna.

Det är möjligt att sägnerna om skatterna och myntoffren kan ha etablerats hos de boende i Kivikstrakten som inte hade det så väl ställt. Hoppet om att hitta en skatt kan närmast liknas vid våra dagars lotterier. Kanske var det den enda möjligheten att förvärva en rikedom, då det inte fanns arvegods i släkten och knappast några möjligheter att skaffa sig rikedomar genom hårt arbete.

Cecilia von Heijne

Referenser

Elfver, F.: 2000. Mynt i skålgrop på Birka. *SNT* 2000:6.

– 2001. Mynt i skålgrop på Birka – ånyo. *SNT* 2001:6.

Golabiewski Lannby, M.: 2000. *Pengar i folkmun och mynt i seder, bruk och poesi*. Valdres.

Lagerbring, S.: 1780. *De monumento Kivikensi*. Lund. Diss.

Lagerqvist, L. O. & Nathorst-Böös, E.: 2002. *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. Uppsala. Femte reviderade upplagan.

von Linné, C.: 1751. *Carl Linnaei Skånska resa*. Stockholm.

Randsborg, K.: 1993. *Kivik. Archaeology & Iconography*. Köpenhamn.

Wiséhn, E.: 1999. Att offra i älvkvarnar. *SNT* 1999:8.

Oppublicerade uppgifter

ATA = Antikvariskt-Topografiskt Arkiv. Stockholm.

Hallström, G.: 1931. Oppublicerad rapport, Kiviksgraven. ATA.

Kiviksgraven, Rättegången 1748, kollationerat 1942 av Artur Norén. Ur ”Albo Härads Dombok för Åhren 1748, 1749, 1750 och 1751 samt 1752”. ATA.

RAÅ = Riksantikvarieämbetet.

SHM/KMK: Inventarieförteckning vid Statens Historiska Museum/Kungl. Myntkabinetet.

Noter

ⁱ En avhandling om Bredarör skrevs av historikern Sven Lagerbring 1780. Därefter har flera namnkunniga arkeologer bidragit till forskningen med artiklar och böcker om Bredarör, senast bl.a. Klavs Randsborg.

ⁱⁱ Carl von Linné 1751, s. 127.

ⁱⁱⁱ Wiséhn 1999, s. 180; Elfver 2000, s. 138 samt 2001, s. 142.

^{iv} Brev från Anders Holm, ATA.

^v ATA.

^{vi} SHM/KMK 16 615, 17 757.

^{vii} Hallström. Oppublicerad rapport, Kiviksgraven, 1931. ATA.

^{viii} ATA, Excerpter, Kiviksgraven, Rättegången 1748. Kollationerat januari 1942 av Artur Norén.

^{ix} Se t.ex. Golabiewski Lannby 2000, s. 51.

^x Karolin användes för att beteckna olika valörer under 1600-1800-talen. En dubbel karolin avsåg 1 daler (karolin) på Karl XII:s tid. I värde motsvarade det år 1745 hälften av vad ett par strumpor kostade (Lagerqvist & Nathorst-Böös 2002, s. 81).

^{xi} Hallström. Oppublicerad rapport, Kiviksgraven, 1931. ATA. Enligt fyndlistan nr 236 påträffades två mynt av typen 1 öre km med oläsliga årtal. □

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppge samlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND

Tel och fax 046-14 43 69

e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Strandbergs Mynt &

Aktiesamlaren AB

köper och säljer

Mynt, sedlar, ordnar, medaljer, aktiebrev
äldre handlingar m.m.
charta sigillata, fornsaker m.m.

Se vår hemsida

www.aktiesamlaren-bjb.se

Arsenalsgatan 6, Box 7377, 103 91 Stockholm
Tel: 08-611 01 10, Fax: 08-611 32 95

Fig. 1. Utkast till medalj över Gustav IV Adolfs samt kronprins Gustavs besök på Kongl. Fält-Tryckeriet 1806 respektive 1807. Årtalet 1483 syftar på boktryckarkonstens införande i Sverige.

Medaljen avsågs vara av 12:e storleken, d.v.s. 43 mm i diameter.

Fältboktryckare Sohms medaljer

Peter Sohm föddes år 1751 i Stockholm, där han sedermera inledde sin boktryckarbana som lärling hos J. A. Carlbohm. Efter anställning på ett par andra tryckerier i staden begav sig Sohm år 1782 till S:t Petersburg för att pröva lyckan inom branschen. Han blev dock arresterad under kriget mot Sverige, "i början af året 1790, misstänkt för oloflig tillgifvenhet för fäderneslandet och dess konung", enligt vad Sohm själv relaterade många år senare.

Sohm hamnade i exil i Vologdaguvernementet, varifrån han inte återvände förrän 1801. Några år senare återfinns han i Sverige. Den 22/1 1805 anhöll nämligen Sohm hos Kungl. Maj:t om att få överta det Zetterbergska tryckeriet i Stockholm. Detta bifölls, och samma år utnämndes Sohm även till fältboktryckare. I denna egenskap avreste han samma år till Tyskland.

Sohm fick även dra i fält med sitt tryckeri under kronprins Karl Johans kampanjer 1813-1814, såväl på kontinenten som i Norge. Han påpekade senare stolt att "Fält-Tryckeriet 90 gånger blifvit uppställt, och firman på 83 särskilda ställen bekant". Ofta var han tvungen att arbeta under primitiva förhållanden; bland uppställningsplatserna ingick "7 bondgårdar och torp, samt ett färjeställe ... å åtskilliga platser till sjöss, såväl under seglande som i hamnar". Man får dock intrycket att Sohm gärna excel-lerade i konstiga arbetsplatser. År

1808 utgav han till exempel ett litet tryck med titeln "Förteckning på Böcker och Skrifter, som på Åland i 2:ne torp och Finska Skärgården, uppå en Sump under seglandet blifvit tryckte af Directeuren Peter Sohm, ifrån den 16 Julii, tills början af November". Han fortfor att driva sitt tryckeri till i juni 1818, då det övertogs av P. A. Wallmark. Sohm flyttade efter avyttringen till Karlshamn, där han avled 3/2 1819.

Peter Sohm var även en framstående samlare av allt som hade med boktryckarkonstens historia att göra. Samlingarna skänktes redan under hans livstid till Kungl. Biblioteket, där de än idag bildar en särskild enhet under benämningen "Museum typographicum Sohmianum".

Hans samlande omfattade också numismatiska objekt med anknytning till boktryckeriväsendet. Detta intresse väcktes redan under hans tid i Ryssland. Tyvärr var hans numismatiska samlande otursförföljt. Sohm skriver själv: "Till min grämselse kan jag ej förtiga den stora och oersättliga förlust jag 2:ne gånger lidit i anseende till Medaille-Samlingen, som först till större delen i Petersburg 1790, såsom mest betydlig, till ett värde af 500 Rubler, och sedan i Stockhom 1807, blifvit sköflad, under min frånvaro vid Arméen i Tyskland".

Samlingen omfattade som mest ett drygt femtiotal medaljer, "en af Guld, de öfriga i Silfver, Koppar och Tenn", såväl över "Boktryckeri-Konstens Jubiléer åren 1640 och 1740, såsom och flere Minnespen-

ningar öfver namnkunnige Boktryckare".

Sohm hade även för avsikt att berika tryckerinumismatiken med en på eget initiativ och bekostnad slagen medalj, till minne av Gustav IV Adolfs besök på fälttryckeriet i Ratzeburg 1806 och kronprins Gustavs på detsamma i Malmö 1807.

Medaljen, som skulle vara av 12:e storleken, "ämndes blifva prägla och utgifwen af Boktryckeri-Societeten" men stannade uppenbarligen på projektstadiet; ett utkast i form av ett kopparstick bekostades dock av Sohm.

Sohm upprättade en förteckning över sina samlingar, vilken trycktes av honom själv i två upplagor 1812 och 1815. Mellan de båda upplagorna utökades samlingen av böcker högst betydligt, medan Sohm tycks ha tappat hågen vad avser medaljerna efter de tidigare gjorda förlusterna.

Trots att 1812 års upplaga av förteckningen enligt titeln även skall omfatta medaljer som samlats av Sohm, så återfinns inga dylika i den. I 1815 års upplaga förtecknas på sidorna 71-83 "Medailler och Jettoner" (25 st), men med följande kommentar i förordet: "De [--] ägas wäl ännu icke alla, men förväntas med säkerhet, de större i Bronze och Tenn, men de mindre i Silfwer". Så blev det dock inte. I Kungl. Bibliotekets exemplar av 1815 års katalog har någon gjort följande anteckning på försättsbladets insida: "Medaljer-na bara i papper! (med ett par undantag)". Detta beskriver också statusen i Sohms donation till KB per idag.

Peter Sohm förtjänar dock att i hågkommas, inte bara för sin unika gåva till KB, utan även såsom en av våra tidigaste "temasamlare" av medaljer.

BHn

Litteratur

Björkbohm, C.: Kungl. fältboktryckaren Peter Sohm och den Sohmska samlingen på Kungl. biblioteket (*Nordisk boktryckarekonst* 1930 s. 149-151).

Klemming, G. E. & Nordin, J. G.: *Svensk boktryckerihistoria 1483-1883* (Sthlm 1883) s. 410-414.

Sohm, P.: *Musaeum Typographicum Sohmianum eller Förteckning på de Böcker och Skrifter om Boktryckeri-Konsten och dess historia, jemte Portraiter af namnkunnige Boktryckare och Bokhandlare samt Medailler i samma ämne, som blifwit samlade och donerade af Peter Sohm, Directeur och Kongl. Fält-Boktryckare* (Sthlm, Kongl. Fält-Tryckeriet 1815. En första upplaga, med något skiljaktig titel, utkom 1812).

För övrigt kan nämnas att de båda standardverken om boktryckerimedaljer är: Blades, W.: *Numismata typographica: The Medallie History of Printing* (Nytryck Newtown, Bird & Bull Press, 1992) och Jehne, P.: *Über Buchdruck-Medaillen*. (Nytryck Frankfurt am Main 1992). □

HÅKAN WESTERLUND

MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
TEL 08-411 08 07

Ahlströms Myntauktioner Pressmeddelande

Vårt auktionsföretag har sedan år 1972 ständigt utvecklats. Från och med den 1/3 2005 är det fusionerat med det välnummerade danska auktionsföretaget Thomas Høiland AS i Köpenhamn. Bakgrunden till vårt samarbete är naturligtvis att utöka våra resurser för att än bättre framtagna det material som Ni önskar förvärva eller avyttra. Thomas Høiland AS är dessutom stora inom ämnesområdena frimärken, vapen och viner.

Vi behåller lokalerna på Rådmansgatan 21 i Stockholm. Med ålderns rätt minskar jag min arbetstid för att huvudsakligen arbeta som konsult och värderingsman. Min kollega Ted Malmstedt kommer att ha det dagliga och övergripande ansvaret för auktionsföretaget.

För att få tid att finslipa den nya större organisationen har vi beslutat att senarelägga nästa auktion till oktober 2005. Vi hoppas då kunna presentera en auktionskatalog som är något utöver det vanliga. Vi återkommer med närmare besked.

Jag tackar Er alla för det stora förtroende och goda samarbete Ni visat mig under 73 auktioner som jag genomfört och som bildat grunden till att vi nu med den nya organisationen blir Skandinavien största auktionshus inom vårt ämnesområde.

Med vänlig hälsning och önskan om en skön och vilsam sommar.

Bjarne Ahlström
Ahlströms Myntauktioner AB

Tankar kring sparandets vedermödor

Vad kommer att hända med våra mynt? Kommer vi överhuvudtaget att använda mynt i framtiden? Och utan mynt, vad ska vi då stoppa i våra sparbössor? Och hur ska vi ge barn möjlighet att lära sig handskas med egna pengar och lära sig spara? Hur ge dem glädjen att se hur pengarna blir fler och fler i sparbössan?

Det finns flera generationer som är uppvuxna med Lyckoslanten, sparkampanjer och massor med sparmaterial i form av bygelbössor, sparrör och sparbanksböcker. Skolan, samhället och de vuxna fostrade dessa generationer till att bli goda sparare.

Bankerna stod med öppna famnen och välkomnade alla småsparare. Ibland skickades till och med kort med uppmaningar att komma till banken med sparbössorna. Världspardagen firades och sparkampanjerna var många och påkostade över hela landet. Stolta gick spararna med sina bössor till banken och fick det sparade beloppet insatt på sina bankböcker. Självfallet var också affärsbankerna mycket intresserade av de sparade slantarna – särskilt efter 1950-talet.

Men vad hände sedan? Redan i början av 1980-talet började vissa banker visa ett ointresse för tömmandet av sparbössan. För ett tiotal år sedan kunde man på en bank i centrala Stockholm höra kassören säga: "Vi har inga mynträkningsmaskiner, du får räkna mynten själv" varpå han med bankens nyckel öppnade sparbössan, lade fram några myntrör och hänvisade kunden bort från kassan. Kunden fick sedan stå vid bänken och stoppa in mynt i rör. Sedan tog kassören emot mynten och satte in beloppet på kontot. Småsparare som kom in med mynt var inte längre intressanta.

Den som småsparar idag har svårt att känna samma stora glädje och förväntan som förr när de väl tömt sina bössor. För vad händer när de ska försöka sätta in slantarna på banken? De flesta banker säger att de inte hanterar mynt längre! Det finns också ban-

ker som har upphört helt att hantera kontanter! En orsak är naturligtvis rånrisken, en annan orsak är förmodligen kostnaderna för denna hantering. Det var bl.a. därför som vissa banker försökte införa cashkortet. Det dröjde inte länge innan detta försök avslutades.

Idag är det i det närmaste hopplöst att få sätta in sina sparade mynt. De banker som överhuvudtaget tar emot de sparade mynten följer olika regler. Vissa banker tar inte längre emot myntrör utan hänvisar till myntinsättningsstationer, praktiska apparater när de fungerar men då ska man inte ha lagt mynten i rör. Här gäller "lösa pengar". Oftast är stationerna obemannade och placerade i ett utrymme med full insyn för andra. Detta gör att insättaren känner sig otrygg. Mot en avgift tas pengarna emot och sätts in på kontot.

Andra däremot vill inte ha lösa mynt utan helst få in dem i myntrör. Myntrören tas motvilligt emot av Svensk kassaservice, men då endast mot en avgift på 2:50 per rör.

Det är inte bara "vanligt folk" som har problem med att få sätta in sina pengar. Även de olika företagen stöter på problem.

Vad har hänt med serviceviljan gentemot småspararna? Hur kan ett samhälle så helt övergå till ett digitalt samhälle när det fortfarande finns mynt och sedlar. Alla människor hanterar också vanliga sedlar och mynt, inte enbart betalkort. Det finns ju inte heller något alternativt fungerande system. Riksbanken vill att vi hanterar mynt och sedlar. De försöker också förmå bankerna att underlätta växlingar för medborgarna. Den stora motståndaren är dock alltid de höga kostnaderna.

Alla sparare är inte löntagare som kan spara via sina lönekonton och satsa pengarna i otaliga sparfonder och på aktier. Vilka barn har betalkort? Hur många små barn får sina vecko- eller månadspengar överförda digitalt? Hur uppmuntras barn idag att spara för att i en framtid kunna göra eller köpa något som de länge drömt om?

Eva Wiséhn

Apotekare Sättervalls myntsamling

För många människor är en samlare en underlig varelse. Varför vill man äga flera föremål av samma slag? I synnerhet när man inte kan använda dem till något praktiskt i hemmet. Ofta hjälper det inte att samlaren gång på gång tålmodigt försöker förklara sitt, för många människor, irrationella intresse. Tidningarna uppmärksammar gärna dessa märkliga samlare, som kallas *numismatiker*, och som hängivet samlar på mynt i långa rader. De "plöjer" dessutom ner massor med pengar i fritidsintresset.

Den 4 februari 1939 hade tidningen *Östgöta Correspondenten* en bilaga kallad *Söndagsläsning*. I bilagan infördes en artikel med rubriken: *Rosenobler och kopparklippingar. 12.000 mynt i privatsamling i Linköping*. Dessa mynt tillhörde apotekaren Th. A. Sättervall.

När apotekaren Sättervall intervjuades av journalisten från tidningen, visade han samtidigt delar av sin samling. Journalisten upplevde att han i bokstavlig bemärkelse vände blad efter blad i historien. Detta på grund av att Sättervall monterat sina mynt på små lätthanterliga skivor av svartpolerad, härdad masonit. Han hade borrat hål i masoniten, lagom stora för varje mynt. Därefter klistrade han grönt tyg på baksidan av skivan och så låg myntet *förträffligt väl förvarat*, allra helst som myntet hade fästs med ett par trådar. "Man har skojat med mig för att jag syr fast mina mynt", sade apotekare Sättervall, "men jag har funnit det här förvaringssättet ändamålsenligt".

Sättervall samlade ganska brett, och det var egentligen inte några perioder som saknades i samlingen. Av de tidiga nordiska mynten fanns t.ex. en skandinavisk efterprägling at ett mynt från Dorestad. Där fanns också två av Olof skötkonungs mynt, det ena med myntmästarens namn: Ulfcetl. Sättervall hade dessutom två skandinaviska efterpräglingar av anglosaxiska mynt, varav en på fyrkantig platt. Säkert var apotekaren stolt över att han också ägde en penning som präglats i Anund Jakobs namn.

En vacker samling brakteater från Knut Eriksson på 1100-talet till Albrekt av Mecklenburg i början av 1400-talet ingick i den Sättervallska samlingen. "Vadstenabrakteaten" saknades dock. "Så långt har inte min samlariver gått", förklarade Sät-

tervall. I hans samling fanns även flera av Gustav I:s mynt. Tidningsartikeln berättade att Sättervall hade kopparmynt från nästan varje år fr.o.m. 1624 och fram till 1930-talet. Han ägde även exemplar av de s.k. blodsklippingarna från 1568.

"Man kan se mycket på mynt", sade Sättervall i intervjun och tog fram sin ovanligt fullständiga serie av romerska mynt från de första konsulerna omkring 200 f. Kr. och fram till romerska rikets delning på 300-talet e.Kr. När Sättervall öppnade en annan låda, föll ett siamesiskt kulmynt ut. I lådan fanns även rosenobler, abbasider, samantider, kinesiska och japanska mynt. Och detta var endast en mindre del av den stora samlingen. Tiden räckte inte till för apotekaren att systematiskt ordna allt. Större delen av de 12.000 mynten låg därför mera svåråtkomligt i skåp och i andra gömmor.

"Min far", berättade Sättervall, "var föreståndare för lantmannaskolan på Gotland, och han hade botanik som sin stora hobby. Men när hans herbarium var fyllt med växter från hela Sverige, så slog han sig på att samla mynt". Redan som pojke hjälpte sonen sin far med samlingen och intresset väcktes.

"Ungefär en tredjedel av min samling har jag ärvt av min far, och sedan har jag själv byggt vidare. Frimärken har jag också samlat, men 1910 slutade jag med det. Att samla mynt är ju vida mångsidigare och intressantare. Hur man kommer över mynten? Ja, alljämt finns det åtskilligt med gamla mynt på den svenska landsbygden, ännu finns det mycket att gräva upp ur den svenska jorden. Fast det ju vanligtvis är saker av mindre värde och så finns ju den lagstadgade plikten att först hembjuda jordfynden av silver och guld åt staten. Men i övrigt får man lov att följa myntauktionerna, som hålls då och då. Det är också det enda sättet att få någon aning om värdena på mynten. Men auktionspriserna varierar mycket. Ena gången råkar det utbjudas ett mynt, som kanske är det enda en samlare saknar i en stor serie, och då betalar han nästan vad som helst för det. Nästa gång, när samma mynt bjuds ut, betalas det bara med bråkdelen av det förra priset. Överhuvudtaget är frimärkswärdena betydligt stabila och lättare att beräkna än myntvärdena, genom att man när det gäller frimärken har tämligen väl reda på hur mycket det finns av olika serier och typer."

"Men", fortsätter den sakkunnige men blygsamme samlaren – vilken

för övrigt även har en mineralsamling, en liten men vacker kollektion av stenålderssaker, en samling snäckor, där kaurisnäckan, som ännu gäller som mynt på sina håll i Afrika inte saknas, o.s.v. – "varje samlare måste ju hoppas på att även av en ren slump komma över någon dyrgrip. Min far träffade en gång en gotlandsbonde, som bar ett litet silvermynt som berlock i sin klockkedja. Han bad att få köpa myntet, bonden sålde det gärna och bestämde priset till 50 öre. Det visade sig vara ett av Olof skötkonungs mynt. Själv fick jag en gång på apoteket besök av en gumma, som hört, att jag köpte gamla mynt. Hon hade en påse mynt med sig, men de visade sig vara av mycket ringa värde. Jag köpte dem bara för att gumman var så angelägen att få sälja dem och betalade 5 kr. för alltsammans. Påsen blev liggande lång tid, men när jag tog mig för att närmare ordna upp innehållet och vände påsen ut och in, upptäckte jag, att i botten satt ett litet silvermynt fast, som jag förklarligt nog inte lagt märke till förut. Det var ett mynt från Erik den heliges tid [!]. Jag sökte sedan förgäves få tag i gumman för att lämna henne bättre ersättning än vad hon fått, men jag lyckades aldrig finna henne.

Men även på myntauktionerna kunde man ännu i början av 1900-talet göra vackra fynd för en spottstyver. Vid de italienska auktionerna förekom det så gott som alltid, att man kilovis kunde köpa "diverse obestämbara mynt" som de kallades. Min far köpte ofta på det sättet, och med hans insikter i numismatiken var det oftast möjligt att bestämma större delen av dem."

Ian Wiséhn

Källa

Anonym artikel: Rosenobler och kopparklippingar. 12.000 mynt i privatsamling i Linköping. *Östgöta Correspondenten*, Bilagan *Söndagsläsning*, 4 februari 1931.

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt sedlar medaljer
ordnar nålmärken

Öppettider
Vardagar 10.00 – 18.00
Lördagar 10.00 – 14.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Polletter tillverkade av E. Sönnnergrens Verkstäder i Göteborg

År 1895 grundade Edwin Sönnnergren en mekanisk verkstad i Göteborg. Verkstadslokalerna var belägna vid norra sidan av Järntorget och verksamheten bedrevs där ända till sommaren 1910, då en brand ödelade lokalerna. Verkstaden återupprättades samma år på Otterhållan men flyttades 1932 till Drottninggatan och 1944 till Postgatan. Detta kvarter revs dock 1965 i samband med Nordstans ombyggnad och den nya adressen blev Ävägen 17. Firman var även pionjär inom cykelindustrin och drev Göteborgs första bilverkstad.

Vid verkstaden tillverkades även artiklar för verkstadsindustrin som verktyg, pressade och svarvade detaljer m.m. Utöver denna sysselsättning slogs även polletter, en verksamhet som bör ha startat omkring 1910-1920. Den avbildade sidan är från en offert från 1921 (bild 1). År 1927 ombildades firman till aktiebolag under namnet A. B. Sönnnergrens Verkstäder. Vid pollettillverkningen har man använt fyra olika tillverkarstämplor. De två första användes före 1927. Endast signeringen E S förekommer på Lisebergs polletter i två fall. Vissa polletter som Sönnnergren tillverkat saknar stämpel.

Stämpel I

Rund, 12 mm. Inom pärlring: EDW. SÖNNERGREN. GÖTEBORG. Centralt E S med skrivstil omgivet av en slät cirkel. Före 1927 (bild 2).

Polletter

Nr 1-8 präglade för Göteborgs Hamnstyrelse.

1. G / H 8 S / ☆. Rund med fem bågformiga utstansningar i kanten. Mässing, 22 mm (bild 3).
2. Samma men med utstansat hål i mitten. Ändring av taxan (bild 3).
3. Triangel med rundade hörn, höjd 19 mm. I hörnen G, H och S. Centralt pärlcirkel med 15, mässing (bild 4).
4. Samma men 15 instansat över 30 (bild 4).
5. Samma men med upp- och nedvänd 5:a.
6. Samma som 3 men 30 inom pärlring (bild 4).
7. Oval med fyra bågformiga utstansningar i kanten, 22x15 mm. G / H 90 S / arabesk, mässing (bild 5).

8. Rutformig. En bågformig utstansning i varje sida, 18x18 mm. G / H 115 S / arabesk / ☆, mässing (bild 4).
9. Rund. Inom slät ring: ☆ NYA SJÖMANSHEMMET ☆ i båge nedåt, Göteborg i båge uppåt. Valör 100, koppar. 28,5 mm. Bild på denna pollett saknas men samma åtsida återfinns på en 8-kantig Sporringspollett av mässing med valören 50 (bild 6).

2.

6.

3.

4.

5.

Stämpel II

Rund, 15 mm. Inom pärlring: E. SÖN-
NERGREN. GÖTEBORG. Centralt
inom slät cirkel: passare, hammare,
merkuriusstav och tolk (ett slags mät-
verktyg), allt inom kugghjulskrans.
Före 1927 (bild 7).

7.

9.

Polletter

10. G / H 8 S / ☆. Rund med fem
bågformiga utstansningar i kan-
ten, mässing, 22 mm. Se pollett 1.
11. Samma men med utstansat hål
centralt. Taxeändring.
12. ARENDAL – ☆ –
FLYGHAMNEN – ☆ – GÖ-
TEBORG inom pärlcirkel.
Centralt 75 / ÖRE inom pärlcir-
kel. Sannolikt en färjepollett
tillverkad 1923-1927 (bild 8).
13. Rund. Inom slät cirkel: KLIP-
PAN. Koppar, 20,5 mm (bild 8).
(Färjepollett Klippan – Färje-
näs).
14. Rund. Inom pärlcirkel: KLIP-
PAN. Aluminium, 24 mm.

8.

Stämpel III

Rund, 17 mm. Mellan två pärlringar:
A. B. SÖNNERGRENS VERKSTÄ-
DER. GÖTEBORG. Centralt inom
kugghjulskrans: passare, hammare,
merkuriusstav och tolk (bild 9).

10.

11.

Pollett

15. Rund, 17 mm. Koppar. Mellan
två pärlcirkel: ALINGSÅS.
STADS. ELEKTRICITETS-
VERK (bild 10).

Stämpel IV

Rund, 17 mm. Inom kugghjulskrans:
passare, hammare, merkuriusstav och
tolk. Upp till A-B. Ned till S-V (bild
11).

Pollett

16. Rund, 25 mm, ensidig, mässing.
Eventuellt avsedd som verktygs-
bricka.

V. Signatur med E och S samman-
bundna. Skrivstil.

Polletter

17. Triangelformad med rundade
hörn. I hörnen prydnader, höjd
27 mm. Inom pärlcirkel: JUBI-
LEUMSUTSTÄLLNINGEN • E
• S •. Innanför GÖTEBORG /
... / 1923. Fråns.: Inom pärlcir-
kel: DANSBANORNA ☆ inom
slät cirkel. I hörnen triangellik-
nande figur med tre vågband
snett över ytan (bild 12).

12.

18. Rund, 19,5 mm. Samma in-
skription som ovan. Fråns.:
Inom pärlcirkel: VÅRDE-
MÄRKE / ☆. I mitten 10
(bild 12).

19. Samma men med värdesiffran
utplånad (bild 12).

VI. Utan stämpel eller signatur

Polletter

20. Rund, 19,5 mm, mässing. Inom
slät cirkel och pärlcirkel: LISE-
BERG uppdelat på två rader.
Fråns.: Värdeemärke / ☆. I mit-
ten 10 (bild 13).

21. Rund, 19,5 mm. Mässing. Inom slät cirkel: Liseberg i skrivstil. Fråns.: VÄRDEMARKE / 25 / ☆ (bild 13).
22. Samma men värdesiffran utplånad (bild 13).
23. Triangel med rundade hörn, höjd 27 mm, mässing. Inom pärlcirkel: LISE-BERG uppdelat på två rader. I hörnen triangelliknande figur med tre vågband snett över ytan. Fråns.: Samma som IV:17 (bild 13).
24. Rund. Instämplat mellan två släta halvcirklar SOCKERBRUKET i båge nedåt. På tvärbalk därunder GÖTEBORG. Nederst punkt. Ensidig. Mässing, 24 mm.
25. Krona S – krona / S – krona – A. Ensidig. Aluminium, 30 mm. Hål upptill. (Svenska Socker AB, grundat 1907 i vilket Carnegies Sockerbruk ingick. Verksamheten i Göteborg nedlagd 1957.) (Bild 14).
26. Rund. EDW. SÖNNERGREN / MEK. VERKSTAD / GÖTEBORG. Försedd med hål upptill. Fråns.: 785. Mässing, 30 mm. Verktygsbricka (bild 15).
27. Instämplat mellan två släta ringar: # LAGERMANS PRESS # i båge nedåt, GÖTEBORG i båge uppåt. Rund. Ensidig. Mässing, 27,5 mm (bild 16).
28. Rund. Mellan två pärlcirklar: ☆ LARSSONS ☆ i båge nedåt, MATSALAR i båge uppåt. Å fältet kniv och gaffel i kors. Mässing, 26 mm. Ensidig (bild 17).
29. Rund. Mellan två pärlcirklar: ☆ DALARNES ☆ MARKENTENTERI i båge nedåt, TINGSTAD i båge uppåt. Centralt siffran 5. Ensidig, zink, 20 mm (bild 18).
30. Samma men valör 8. Ensidig, rund, 20 mm. Metall? (bild 19).
31. Hundskattemärke. Inom pärlcirkel: BACKA i båge nedåt. Å fältet hundhuvud åt vänster, därunder 1915. Slinga över Backa och årtalet. Ensidig, rund, mässing, 27,5 mm (bild 20).

13.

14.

15.

16.

17.

18.

19.

20.

Vid genomgång av firmans arkiv påträffades följande stampar (mot-svarande polletter har ej påträffats):

32. Rund. Mellan pärlcirkel och slät cirkel: STUFVERI – ARBE-TARE i båge nedåt, ☆ GÖTE-BORG ☆ i båge uppåt, 26 mm. Polletter präglade med denna stamp har vi ej påträffat utan endast polletter med 6-uddiga stjärnor (bild 21, Sporrong?).

33. Kvadrat. Instämplat: SOCKER – BRUKET på två rader, linje mellan och under. Nederst under ny linje: GÖTEBORG, 25 mm. Avslag i koppar (bild 22).
34. Instämplat S. B. inom ring av omväxlande två punkter och tre streck. Rund, 29 mm (för sockerbruket?).
35. Instämplat KLIPPAN inom slät cirkel, rund.

21.

22.

Dessutom påträffades i arkivet 7 stam-
par avsedda för Göteborgs Ångslups
Aktiebolag (1865-1872) och Gö-
teborgs Nya Ångslups Aktiebolag
(1872-1921), men dessa är tillver-
kade av Sporrang och man vet att
stampar levererades till dessa bolag
enligt Sporrangs räkenskaper. Dessa
stampar har sedan överlåtits till Sön-
nergren. Det finns inga polletter från
dessa bolag med Sönnergrens stäm-
pel. Detta tyder på att Sönnergren
utfört legoarbeta för vissa kunder
innan man själv startade pollettill-
verkning, något som inte var ovanligt
vid denna tid.

Hans Lundberg
Folke Tufvesson

Otryckt källa

Muntlig information från Ture Sönnern-
gren.

Litteratur

Fredberg, C. R. A.: Det Gamla Göteborg.
Facsimilupplaga 1977. Del I.

Lindälv, E.: Klippans Kulturresevärt. Gö-
teborgs Hembygdsförenings Skriftserie
XII. 1977.

Lundberg, Skårman, Tufvesson: Färje-
polletter från hamnarna i Göteborg, Kun-
gälv och Marstrand. Göteborgs Numis-
matiska Förenings Småskrifter nr 14.
1979.

Foto: författarna.

Föreningar

Orientering om konservering

Samlare av mynt och medaljer har
väl ibland träffat på objekt, som av
någon anledning haft behov av att
snyggas till. Oftast kan det röra
sig om oxidering, bruna eller svarta
fläckar – svavelföreningar – luften
ger upphov till silversulfid. Nästan
svarta silvermynt såg jag för länge
sedan på myntkabinettet i Göteborg.

I någon gammal myntkatalog har jag
noterat att man, när det gäller bättre
mynt, bör kontakta en sakkunnig när
det gäller eventuell konservering och
inte manipulera på egen hand. Själ-
v hade jag förmånen att i sådana fall
besöka min vän C. G. Hesselblad, när
han var konservator på Statens Histo-
riska Museum och bland annat sva-
rade för myntkonserveringen. När
CG, han kallades så, lämnade sin
tjänst fick han titeln hovkamrer och
drev en mynthandel på Lästmakar-
gatan 8 i Stockholm. Försäljningen
skedde genom några tiotal hektogra-
ferade listor innehållande goda mynt
av hög kvalitet. Dessa rader kan ses
som en senkommen hyllning till CG,
han var en engagerad och vänlig per-
son.

Konservering av främst mynt, var
temat som vi medlemmar av Stock-
holms Myntklubb den 19 januari i år
hade förmånen att få en inblick i när
Ian Wiséhn och konservator Sophie
Nyström besökte oss. Ian berättade

att hans studiefält först var arkeo-
logi, där man sannerligen påträffar
olika slags metallföremål i behov
av konservering. Som ett exempel
ser jag framför mig de berömda
järnbrynjorna från "Korsbetnings-
graven" utanför Visbys söderport. Här
jordades otaliga gotländska bönder
sommaren 1361 i samband med
Valdemar Atterdags anfall på och
brandskatning av Visby. Ringbryn-
jorna satt formligen fastrostade på
skelettdelarna när gravarna grävdes
ut på 1930-talet, då för övrigt en stor
mängd mynt påträffades. Ian arbe-
tade som arkeolog bland annat på
Helgeandsholmen, där seklers histo-
ria blottades under enorma presen-
ningar utanför Riksdagshuset.

Kvällens huvudtalare var emel-
lertid Sophie, med både KMK och
Riksantikvarieämbetet som huvud-
män. Dagens konservatorer arbetar
till största delen enligt vetenskapliga
metoder. Det innebär ett ingripande
för att förhindra eller stoppa nedbryt-
ningsprocessen och även att rengöra
föremålet och att bevara det "rent".

En önskad beläggning kan ibland
erhållas beroende på träslaget i ett
gammalt myntskåp. Ekträ är rikt på
organiska syror, träden har därför
lång livslängd, men virket är olämpligt
till mynt- och silverskåp. Äldre
myntalbum innehöll "fickor" av
PVC-plast, där kloten framkallade
en grön beläggning, främst på myn-
tens rand (som undertecknad med
gott resultat torkat bort med fet-
vadd!). Neutral plast är polyeten-
plast. Något som Sophie inte nämnde
är att silvermynt förr efter konserver-
ing behandlades med saponlack, som
bevarar rengöringseffekten men ger

myntet ett allt för fräscht utseende –
man saknar patinan.

Konservatorns verkstad i dag är
närmast ett laboratorium. Behand-
lingen av ett påverkat mynt kan
innebära följande: status fastställes
genom okulärbesiktning, korrosions-
produkter avlägsnas, ibland under
mikroskopering, med penslar, stic-
kor eller roterande trissor. Vid ke-
misk behandling används kvällaja-
bark, etanol, silverputsmedel eller
EDTA, en organisk syra. Ammo-
niakbehandling, som man väl har
prövat privat, tillämpas inte, fram-
håller Sophie, det kan ge negativa
effekter.

Det var intressant att få närkon-
takt med en så kompetent person som
Sophie. Kanske träffar man på ett illa
faret plåtmynt, som behöver tillsyn
av henne. Men vad händer? Det talas
om flyttning både för riksantikva-
rien och Riksantikvarieämbetet med
medarbetare till Gotland. Det får inte
ske! Man protesterar redan på re-
misstadiet, så gör även underteck-
nad.

Carl-Axel Lindblom

Auktioner & Mässor

April

9-10 Papermoney / Bond & Share
2005, Maastricht, Nederlän-
derna

16-17 FriMynt, Helsingborg

Maj

15 Aurum Auktioner AB,
Stockholm

Östgöta Hypotheks- Förenings Assignment – ett provtryck

Utseendemässigt kan det vara svårt att se skillnaden mellan en privatbankssedel och en assignment (check) från en hypoteksförening. Detta är mycket tydligt i fråga om en vacker assignment från Östgöta-Hypotheks-Förening från 1848. Det avbildade exemplet tillhör Kungl. Myntkabinettet och är helt uppenbart ett provtryck. Assignmenten har nämligen tre olika valörer: 20 respektive 50 riksdaler banko och 30 riksdaler riksgälds. Det finns plats för tre namnteckningar, men dessa saknas. Den har ljusgrönt och svart tryck på vitt papper. Utgivningsorten är Linköping och dateringen är 10 mars 1848. Det finns endast tryck på framsidan.

En hypoteksförening är en förening bestående av fastighetsägare som lånar upp pengar för att i sin tur låna ut dem i form av hypotekslån. Lånen utlämnades mot säkerhet av inteckning i fast egendom. I Tyskland bildades den första hypoteksföreningen 1770. Då var det flera godsherrar i Schlesien som slöt sig samman efter en plan som uppgjorts av en köpman i Berlin. Köpmannen hette Bühring. Impulserna till de första svenska hypoteksföreningarna hämtades från Tyskland.

Den första hypoteksföreningen för jordbrukskredit, Skånska hypoteksföreningen i Lund, bildades 1836. Östgöta hypoteksförening bildades 1845, mellan jordägare inom Östergötland, med anslutning 1846 av sådana inom norra delen av Kalmar län. Styrelsens säte fanns i Linköping. År 1846 bildades Smålands provinsers hypoteksförening, inom Jönköpings, Kronobergs, Hallands och södra delen av Kalmar län med Öland samt med anslutning 1847 av Blekinge och Skaraborgs län. Styrelsen för denna förening fanns i Växjö. Därefter tillkom ytterligare ett antal hypoteksföreningar: Mälardalens (1847), Örebro läns särskilda (1849), Värmlands (1850), Älvsborgs m.fl. läns (1851), Gotlands (1861), Gävle-Dala (1861) samt Norrlands (1861).

Delägarskap i en förening kunde vinnas av ägare till en självständig "jordlägenhet" och medlemmarnas ansvarighet bestämdes efter oguldn beloppet av lån, som erhållits från föreningen. Lån beviljades mot första inteckning till högst 60% av den brandförsäkrade egendomens belä-

Provtryck av en assignment från
Östgöta Hypotheks-Förening 1848. Förminskad.
Foto: Gabriel Hildebrand, KMK.

ningsvärde, vilket fastställdes av föreningsstyrelsen.

Före 1861 arbetade var och en av föreningarna självständigt och anskaffade sina rörelsemedel genom utgivande av obligationer i Sverige eller i utlandet, främst då i Hamburg. Resultatet blev att det ofta uppstod besvärande konkurrens mellan föreningarna. Därför bildades 1861 Sveriges allmänna hypoteksbank med uppgift att vara en gemensam central för hypoteksföreningarna.

Hur är det nu med assignmenten från Östgöta Hypotheks-Förening? Troligen fanns det en tanke om att ha assignmenter som skulle kunna

cirkulera inom hypoteksföreningens upptagningsområde. Här kan man jämföra med privatbankernas sedlar och enskilda personers och företags assignmenter som under 1820-talet utkom i valören 20 riksdaler. Någon utgivning av dessa assignmenter tycks nu inte ha kommit till stånd. Kvar finns endast detta provtryck.

Självfallet är undertecknad mycket intresserad av eventuella kommentarer från läsekretsen. Finns det t.ex. ytterligare exemplar hos någon seldsammlare?

Ian Wiséhn

Lederskifte på Den kgl. Mønt- og Medaillesamling

På Nationalmuseet er Jørgen Steen Jensen, der var overinspektør 1983-2005, overgået til at være museumsinspektør. Møntsamlingens faglige stab består desuden af Helle Horsnæs, Jens Christian Moesgaard og Else Rasmussen. Ny leder er fra 1. februar overinspektør Michael Andersen, der fortsætter som leder af Middelalder- og Renæssance-enheden, men som indtil videre også vil tage sig af Møntsamlingen.

Michael Andersen
Jørgen Steen Jensen

Svenska och skandinaviska mynt
och sedlar.

Stor sortering av utländska
jubileumsmynt, årsset samt småmynt.
Euro-utgåvor, polletter och medaljer.

Prislistor gratis.

NORRTÄLJE MYNTHANDEL

Box 4, 761 21 Norrtälje
Tel. 0176-168 26, Fax 0176-168 56

INTERNETADRESS:
<http://www.nmh-mynt.a.se>

Nytt om böcker – recensioner

Kenneth Jonsson: Utvecklingen av ekonomin som den speglas i myntningen (i: Birger Jarls tid – en brytningstid? Sex föreläsningar från ett symposium i Stockholm våren 2001; red. Lin Annerbäck, Runica et Mediaevalia, Opuscula 8, Stockholm 2002.) ISBN 91-88568-180; s. 43-72

KENNETH JONSSONS ovannämnda uppsats ingår i en liten volym med referat av föreläsningar från ett tvärvetenskapligt symposium som hölls i Stockholm i mars 2001. Temat var "Birger Jarls tid – en brytningstid?". De sex bidragen spänner över så skilda fält som utvecklingen av administrationen, de andliga institutionerna, språket och, som sagt, ekonomin.

Jonsson har tagit sig an uppgiften att försöka skildra utvecklingen i ekonomin såsom den avspeglas i myntningen under Birger Jarls tid, med utblickar såväl bakåt som framåt i tiden. Utgångspunkten är bl.a. det omfattande fyndmaterialet från utgrävningar i kyrkor. Uppgifter om dessa har insamlats och fortlöpande kompletterats av Numismatiska forskningsgruppen, som Jonsson leder. Det är ett viktigt arbete som utförts och fortsätter att utföras vid denna institution. Jonsson konstaterar exempelvis att det antal fynduppgifter som stått till hans förfogade är ungefär dubbelt så många som Henrik Klackenborg redovisade i sin avhandling från 1992, *Moneta nostra: Monetarisering i medeltidens Sverige*.

Det är ingen lätt uppgift som Jonsson tagit på sig, men det är i sig positivt att han försöker framhäva den numismatiska forskningen i ett tvärvetenskapligt sammanhang.

Jonsson inleder med att redogöra för myntningens bakgrund, d.v.s. mynträdden, de olika regionala mynträkningarna, silverhaltens utveckling etc. När det gäller myntregalet, så har Birgitta Odén gjort en utmärkt sammanfattning av formerna och utvecklingen under medeltiden i anslutning till sin artikel "Striden om myntregalet under vasasönerna" (*Historisk tidskrift* 1964:2). Odén konstaterar att det europeiska myntregalet kan systematiseras som tre olika rättigheter: rätten att utfärda bestämmelser rörande myntväsendet (mynthögheten), rätten att framställa mynt och rätten att dra ekonomisk nytta av utmyntningen. Dessa rättigheter kunde vara förenade i en hand, men kunde också genom förläningar vara fördelade på olika rättsinnehavare.

Jonsson vill införa ett nytt begrepp, myntningsrätten. Den skulle utgöra en rätt att prägla mynt, helt eller delvis med eget motiv, men i övrigt underställd de regler som kungamakten fastställde. Frågan är dock om inte de teorier och terminologier som forskningen redan utarbetat

på området täcker in vad Jonsson är ute efter; jfr Odéns definitioner ovan.

Invändningar kan också göras mot Jonssons antaganden om kursförhållandena mellan mark silver och mark penningar före år 1250. Han hävdar att myntens nominella värde kan beräknas ha varit 50% högre än silvervärdet. Detta antagande bygger dock i sin tur på en teori om att relationen mellan mark silver och mark penningar var 1:2, något som ej går att belägga. Tvärtom, så är det ett antal omständigheter som talar emot det.

Den tidigaste kursuppgiften rörande fastlandsmyntningen, som är någorlunda säkert belagd, hänför sig till 1282 års redovisning av det korstågstionde som insamlats under de föregående sju åren (*Acta cameralia* nr 65). De svenska mynten avräknades däri till ett värde motsvarande ca 1:4,8 mellan mark silver och mark penningar (baserat på beräkningar av L. E. Fauerholdt Jensen i *Mark sølv, mark penninge – mark korn*, 1990, s. 81ff). Då bruttovikten i exempelvis svealandebrakteaterna var ungefärligen oförändrad under 1200-talet, medan silverhalten sjönk 15-20%, kan kursen aldrig ha varit så god som 1:2. Det skulle också ha inneburit en för stor skillnad mot de utmyntningsgrunder som tillämpades i de intilliggande länderna.

Om vi går över till de angränsande områdena, så kan vi notera att de gotländska köpmännen i Riga år 1211 fick rätt att prägla mynt till samma myntfot som gällde på Gotland, d.v.s. 4½ mark penningar per lödig mark silver gotländsk vikt (se bl.a. Leimus i *NNUM* 1998, s. 59). Såsom Ivar Leimus har påvisat med utgångspunkt från bevarade delar av Visby stadsrätt, så torde man redan vid 1100-talets senare del på Gotland ha förfärdigat 4 mark penningar av en lödig mark silver. När kursuppgifter först framskymtar i Danmark kring år 1200 är värderelationen 3 mark penningar = 1 lödig mark silver (art. Mark penningar; *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid*). I kung Sverres saga antyds att man i Norge vid samma tid räknade med en kurs om 1:2 mellan mark silver ("silfrmetin") och mark penningar. När säkra kursuppgifter återkommer i källmaterialet ett drygt halvsekel senare är dock relationen 1:4 (P. A. Munch, *Pavelige nuntiers regnskabs- og dagbøger*, 1864, s. 13). Sammanfattningsvis kan vi konstatera, att under 1200-talets första hälft har man i de olika områden som omedelbart angränsar till svea- och gotlandskapen helt säkert begagnat sig av utmyntningsgrunder som motsvarar mellan 3 och 4,5 mark penningar på en mark lödig silver. Den ovan angivna äldsta svenska värderelationen ligger inte långt från det senare kursförhållandet.

En reflektion som kan göras i detta sammanhang är beträffande dominansen

av gotländska mynt i de östgötska och småländska cirkulationsområdena före ca 1250. Beror denna möjligen på att de gotländska mynten präglades till en "sämre" myntfot än de fastlandssvenska, och att de följaktligen trängde ut de senare? (jfr Greshams lag).

Ett annat obevisat påstående som Jonsson framför är att ett system med återkommande myntindragningar i beskattningssyfte skulle ha införts i Sverige ca 1196 (i östra Götaland först ca 1250). Detta skall ha skett "regelmässigt" vid tronskiftet, och ibland även under en regeringsperiod. Varje typ skall således ha varit tidsbegränsad till 6-8 år.

"Renovatio monetar", eller myntförnyelse, har på senare år blivit något av ett modebegrepp inom den skandinaviska numismatiska forskningen. Med hänvisning till fyndens sammansättning och typutvecklingen har man dragit långtgående slutsatser beträffande de olika ländernas monetära politik, samt organisationen kring myntningen för att utnyttja den i fiskala och andra inkomstbringande syften.

För envar som studerat den tidigmedeltida förvaltningen i Skandinavien är det dock uppenbart att det förelegat betydande skillnader i förutsättningar mellan de olika länderna för ett utövande och genomdrivande av myntregalet. I Danmark har således förhållandena på ett tidigt stadium varit mer utvecklade, mycket beroende på mer gynnsamma geografiska förutsättningar och en större befolkningstäthet. Det går med andra ord inte att dra hela Norden över en kam när vi diskuterar dessa frågeställningar.

Paradoxalt nog föreslår Jonsson att man tidigt, redan under Johan Sverkersons (1216-1222) regering, infört årliga

myntväxlingar. Detta skulle innebära att man hade ett betydligt mer avancerat myntväsen under tidigt 1200-tal än under den från förvaltningsmässig synvinkel mer utvecklade senare delen av seklet. De många typerna under perioden fram till ca 1250 kan emellertid också tolkas som att någon effektiv centralstyrning av myntväsendet inte fanns.

Vidare påstås att de mynt som präglades i Svealand och i västra Götaland endast var gångbara inom sina respektive områden. Detta förhållande, hävdar Jonsson, gjorde att mynt måste växlas när man reste från ett område till ett annat. Här hade man önskat att författaren definierat vad han menar med "gångbar". I städerna? På landsbygden? Vid transaktioner gemene man emellan eller bara vid betalningar av skatter och tullar? Hur förklarar man exempelvis att det i särklass största fyndet (38 mynt) av just Johan Sverkerssons svealandsmynt gjorts i Dimbo socken i Västergötland? Mynts "gångbarhet" under tidig medeltid i Sverige går uppenbarligen inte att definiera utifrån dagens måttstockar.

Jämförelserna mellan silverhalten i mynten i England och Sverige å ena sidan och de övriga europeiska länderna å andra sidan är inte heller helt relevanta. "I ett europeiskt perspektiv skulle Sverige fram till 1250 räknas som en ekonomisk supermakt för det fanns få andra länder i Europa som var så ekonomiskt oförståndiga att de präglade mynt av rent silver, mer än England som hade en så bra ekonomi att de kunde göra det", skriver Jonsson.

England hade tidigt, vid sidan av det bysantinska riket, det mest utvecklade och hårt reglerade myntväsendet i Europa. Därutöver hade man ett konstant överskott i sin utrikeshandel, främst på grund av ullexporten, vilket gjorde att något incitament för myntförsämringar såsom intäktsskapande åtgärd ej fanns. Sverige framstår återigen som den fattige kusinen från landet i dessa sammanhang, och den höga silverhalten i de svenska mynten under 1200-talets första hälft pekar snarare, som Jonsson ju också antyder, på ett outvecklat myntmonopol än på någon supermaktstatus.

När vi sedan kommer fram till Birger Magnussons regering (1280-1318), så menar Jonsson att man övergick till att i hela landet prägla en mynttyp (1 penning) efter svealändsk mynträkning. Detta är ett märkligt påstående, mest mot bakgrund av att Jonsson ju själv har gjort en grundlig inventering av periodens mynt (se *NNÄ* 1975-76). Av de 383 registrerade exemplaren är inte mindre än 111 halvpenningar enligt svealandsstandarden eller, om man så vill, penningar enligt götalandsträkningen. Detta förhållande borde i vart fall ha påpekats, och kanske resulterat i en brasklapp om att någon gemensam mynträkning uppenbarligen inte genomförts fullt ut förrän under Magnus Erikssons (1319-1363) regering.

Jonsson övergår därefter till att behandla samhällets ekonomi i belysning av penningmängden. En källa som han överhuvudtaget inte berör – och som hade varit naturligt att diskutera i detta sam-

manhang – är de påvliga räkenskaperna för tiondeuppbörder. Sådana är publicerade i *Diplomatarium Suecanum Acta cameralia* för ett antal olika uppbördsperioder mellan åren 1282-1354 (bl.a. AC nr 63, 243, 311 och 497f.). De utgör ett rikt, fortfarande till stora delar outnyttjat källmaterial av stor betydelse för speciellt de källfattiga svenska förhållandena.

I stället väljer Jonsson att analysera räkenskaperna från myntverket i Kalmar för åren 1361-1365 (*Diplomatarium Suecanum* nr 7157). Någon källkritisk granskning av urkunden görs dock inte av Jonsson. Hade han gjort det, hade han strax kommit underfund om att räkenskapen knappast kan utgöra grunden för en beräkning av hela myntningen i Kalmar under den nämnda perioden. Dokumentet är upprättat av en Johannes van Hoynghe, som innehade myntverket i pant från grevarna av Holstein, som i sin tur fått det i pant av den svenske kungen. Räkenskapen är en redogörelse för inkomsterna från mynttillverkningen, vilka avräknades mot grevarnas av Holstein skuld. Rimligtvis borde alltså de redovisade summorna utgöra nettoinkomsten av myntningen, inte bruttomängden präglade mynt.

Jonsson analyserar därefter de omfattande lösfynden av svenska mynt från främst kyrkor och kloster. Som nämnts har han här ett rikt och genomarbetat material till sitt förfogande, och här står han således på fastare grund i sina antaganden.

Lösfynd från hela perioden 1196-1354 redovisas, indelade i fem kortare tidsintervall (1196-1250, 1250-1290, 1290-1318, 1318-1340 samt 1340-1354). Undersökningen baserar sig på inte mindre än 1.904 fynd. Dessa omräknas i sin tur till antalet lösfynd per år inom respektive period. Monetariseringens utveckling framgår här tydligt; från 5,2 fynd per år under period 1 till 33,9 fynd per år under den sistnämnda undersökningsperioden.

Även de regionala skillnaderna i fördelningen av fynd analyseras. Med utgångspunkt från det större antalet fynd från götalandskapen drar Jonsson slutsatsen, att dessa varit mer ekonomiskt utvecklade under samtliga perioder. Han framhåller visserligen skillnaden i antalet stora kyrkoutgrävningar mellan Svealand och Götaland men gör det säkerligen riktiga antagandet, att den knappast kan förklara hela differensen mellan antalet fynd i de båda regionerna.

Via en redogörelse för kungamaktens ekonomi i stort kommer Jonsson sedan in på huvudpersonens, Birger Jarl, egna ekonomi. Han konstaterar att Birger med all sannolikhet slagit egna brakteater, försedda med bokstaven B, och att denna myntning via påträffade underlag i läder kan knytas till Lödöse. Birger fullföljde därvidlag en tradition från företrädaren Ulf Fasi, som ju också präglade mynt i eget namn.

Mer tveksamt blir det när Jonsson hävdar att det är möjligt att även dennes företrädare Karl Döve bedrev en egen myntning under åren 1216-1220. Här hänvisar han till en egen uppsats från 1999 (i *Sam-*

lad Glädje), vari teorin framförs för första gången. Myntet som Jonsson attribuerar till Karl Döve är ett högst fragmentariskt exemplar ur det ovannämnda Dimbofyndet. Endast en bokstav (ett R) är synlig, delar av ytterligare en bokstav kan tolkas på flera sätt; själv är jag mest benägen att tro att det rör sig om ett S. Hursomhelst, en enda synlig bokstav gör ju ingen jarl, och teorin vilar med andra ord på minst sagt lösa grunder.

Det gör också Jonssons antaganden om att Birger Jarl ca 1261 skulle ha avstått en del av makten till sonen, kungen Valdemar; "Birgers myntning ... kan endast förklaras av en uppgörelse om maktfördelningen i riket", hävdar Jonsson. Dokumentationen från jarlens fem sista levnadsår är förvisso mager, såsom Jonsson påpekar. Det finns dock flera belägg för att Birger inte släppt makten på det sätt som han antar. År 1264 undertecknar exempelvis Birger tillsammans med Valdemar en stadfästelse angående egendomar tillhöriga Skokloster, om vilka brev tidigare utfärdats av såväl Erik Knutsson som Johan Sverkersson (DS 492).

Följande är sammanträffade Birger med den norske kungen Magnus Lagabøte och år 1266 – strax före sin död – medverkade han vid ett möte med en påvlig legat i Kalmar, där även Birgers söner samt ett flertal stormän och biskopar närvarade. Allt detta pekar snarare på en politisk aktivitet på riksplaneln än i det sista. Även Herman Schück, som höll inledningsanförandet vid symposiet, var av samma uppfattning: "Att Valdemar, kungen, hann bli trettio år före sin fars död ändrade ingenting. Inga åtgärder eller utfärdade brev tyder på någon självständig gärning från hans sida."

Avslutningsvis skall också Jonssons tabell 7, "Förändringar eller reformer inom myntningen i Sverige 1196-1290", kommenteras på en punkt. Däri påstås att Magnus Ladulås år 1277 införde mynttyper som var gångbara på hela det svenska fastlandet. Något belägg för detta exakta datum anges inte.

En granskning av det samtida källmaterialet ger vid handen att ett genomförande av nämnda åtgärd vid denna tidpunkt inte är troligt. Flera årsböcker (annaler) omtalar tvärtom en uppgörelse mellan Valdemar och Magnus just år 1277, vilken skulle ha inneburit en delning av riket (G. Paulsson: *Annales Suecici medii aevi*, 1974, s. 262, 316, 384). Magnus kallar sig inte heller för "Sweorum gotorumque rex" förrän i juni 1279 (DS 675-76); dessförinnan tituleras han endast "Rex Sweorum".

Ett sammanfattande omdöme om Jonssons arbete måste, mot bakgrund av ovanstående anmärkningar, tyvärr bli negativt. En rad dåligt underbyggda teorier och resonemang framförs, i vissa fall såsom etablerade sanningar. Det kan i och för sig invändas att forumet ifråga kanske inte tillåtit några djupare eller mer ingående diskussioner om myntväsendet vid denna tid, men då skulle kanske avgränsningen ha varit snävare i stället, just för att tillåta en mera stringent framställning.

Bengt Hemmingsson

Kopparmynten i allmogens börsar och böndernas utgifter för att klara överlevnaden

Menige lantmän i de bördigare orter räknas för behållne, när de hafva nog säd till brödfödan året om och till alla spannmålsutgårdar in natura och så mycket att föryttra, som utgår till penningutskylder åt kronan och andra vederbörande, till legofolkets löner och till nödortfoga saltvarors inköp.

Georg Wilhelm af Sillén, 1779

Under åren 1719-1772 präglades i Sverige sammanlagt ca 212 miljoner kopparmynt till ett värde av 21.369.001 daler kopparmynt eller 7.123.000 daler silvermynt. Av dessa belopp hade vid Kongl. Myntet i Stockholm präglats 63 miljoner 1 öre sm, ½ öre sm och 1 öre km för sammanlagt 1.998.661 daler km, varav 1.170.381 daler km utgjordes av ompräglade nödmynt under åren 1719 till 1723. Övrig myntning föll på Avesta myntverks del och utgjordes till största delen av 2 och 1 öre sm. För ett flertal år saknas uppgifter för hur det präglade beloppet fördelades på 2 och 1 öre sm. Det har antagits att de två valörerna präglats i lika antal.

Befolkningen i det egentliga Sverige utgjorde år 1775 knappt 2 miljoner människor och i Finland något över en halv miljon. Hela rikets folkmängd blev därmed ca 2½ miljoner. Dessa människors behov av skiljemynt skulle tillgodoses av ovan nämnda myntmängd, vilken därmed skulle uppgå till nästan 85 mynt per individ och till ett värde av 2,85 daler sm. Dessutom fanns kvar i cirkulationen större delen av 34 miljoner präglade nödmynt – dels i form av 1 öre km (enligt förordningen av den 18 februari 1724), dels såsom attester och försäkringssedlar.

Från 1760-talet var också antalet privat utgivna polletter så stort att de fått viss betydelse. Framför allt genom de ca 660 000 polletter som Kopparbergs Bergslag gav ut på 1760-talet. Dessa polletter cirkulerade i handeln långt utanför Dalarnas gränser och då även i Stockholm. Tack vare en särskild bestämmelse fick dessa cirkulera även efter förbudet mot polletter av den 22 oktober 1766, och nya präglades ännu på 1790-talet. Först efter 1830 försvann de efter att de under de sista år-

tionerna varit i värde likställda med Riksgäldskontorets ¼- och ½-skillingpolletter från åren 1799-1801. Till dessa lagliga betalningsmedel förekom också falskmyntade nödmynt (i Norge) och en del ryska mynt som cirkulerade i Finland. Den i Finland rådande kroniska bristen på skiljemynt hade nära nog nödvändiggjort att man där såg "genom fingrarna" med att förbudet av 1723 för ryska mynts gångbarhet inte respekterades. Det förekom dock beslag på ryska mynt på flera platser i Finland, t.ex. i Österbotten.

Till jämförelse med dessa siffror från 1700-talet kan väljas perioden 1874-1914, under vilken tid det präglades sammanlagt 150.695.240 mynt av brons för ett sammanlagt belopp av 2.910.000 kronor – varav 21.655.540 var 5-ören, 44.480.450 var 2-ören och 93.549.200 var 1-ören. Sveriges folkmängd 1914 var ca 5,6 miljoner, och därmed fanns det statistiskt 29 mynt per person med ett värde på mindre än 50 öre.

Nu är naturligtvis inte siffrorna för 1775 och 1914 direkt jämförbara. Givetvis måste hänsyn tas till att befolkningen vid den förra tidpunkten till övervägande del utgjordes av en landsbygdsbefolkning – ca 80% – och som nära nog helt ännu levde under naturhushållningens former. Reda pengar spelade en liten roll för den svenska bondebefolkningen.

För att bedöma realvärdet av mynten under de två angivna myntningsperioderna kan här endast ges en viss ledning. För ett vanligt kronodagsverk 1721 utgjorde ersättningen 1 daler 8 öre km; år 1759 1 daler 16 öre km och på 1770-talet växlade den mellan 30 öre och 1 daler sm och efter myntrealisationen 1777, i nya myntslaget, 8 skilling (1/6 riksdaler). På en daler sm gick 3 daler km, och på riksdalern 3 daler sm (i mynt, i gamla sedlar 6) och denna motsvarade ungefär 4 kronor enligt 1873 års myntordning.

Av vad som anförts ovan skulle år 1772 i medeltal varje person i Sverige-Finland ägt ett kontant belopp i kopparmynt som motsvarade ersättningen för tre kronodagsverken. År 1914 skulle varje svensk inte ens ha haft 50 öre per person i form av "kopparmynt".

De våldsamma omvälvningarna som skett efter 1914 har naturligtvis inneburit ett kraftigt ökat antal av präglade mynt. T.ex. på 1960-talet arbetade myntverkets präglingsmaskiner i dubbla skift. Då hade svensken i genomsnitt ca 50 kronor i kopparmynt, d.v.s. ungefär lika mycket

S.k. smålandsplaska. Foto KMK.

som medelsvenskens "dagsverkserättning". På 1960-talet fanns det beräkningar på att myntmängden i hela världen under åren 1958-1963 ökat med 75%. Det var alltså inte endast i Sverige som behovet av småmynt stegrat kraftigt. Läget idag är ett helt annat på grund av inflationstakten och ett allt större användande av plastkort.

Hur mycket pengar behövde en bonde under 1700-talet för att klara familjens ekonomi? År 1759 försvarade C. Fr. Bergman en avhandling, under Anders Berchs presidium, som behandlade Vadsbo härad i Skaraborgs län. Han meddelar bl.a. ett förslag rörande en bondes årliga inkomster och utgifter: 8 vuxna och 4 barn. Kronoskulderna var på 136 daler 11 öre sm, varav med pennningar 45 daler 30 öre sm. Två vuxna drängar i kontant lön, 16 daler sm samt 2 daler sm i "fästepenning" per man. En "halvdräng" hade 8 daler sm respektive 1 daler sm i "fästepenning". En piga som inte var helt vuxen skulle ha 4 daler sm och 26 öre i "fästepenning".

Enligt en anonymt författad skrift från 1731 (*En jordbrukares tanckar om jordbrukets hinder...*) ser utgiftsposterna för en halv mantalsgård ut på följande sätt: Kronoutlagor utöver spannmålsräntan, 72 daler km; en halv tunna sill, 32 daler km; en halv tunna strömming, 24 daler km; en halv tunna salt, 18 daler km; allehanda små behov från staden såsom lite torr fisk, skor, då och då ett mysstyg åt hustrun, årligen 40 daler km. Hemmanets vidmakthållande, till husen etc. 30 daler km. För kronoskjutsen måste bonden hålla fyra hästar som var och en kan användas under åtta år och kostade 100 daler km i inköp vilket gav en årlig utgift på 50 daler km. Summa utgifter 266 daler km.

Helt klart fanns det inte mycket utrymme för nya kläder, en bok eller något mer än livets nödortf.

Ian Wiséhn

Margareta Klasén

19.XI.1921 – 28.II.2005

Vår mångåriga och kära medarbetare i Svenska Numismatiska Föreningen, Margareta Klasén, har lämnat oss. Hon anställdes hösten 1974, då jag ännu var ordförande och kontoret låg i en lägenhet på Östermalmsgatan (över gården!); så följde hon med till Sandhammsgatan, där vi en tid lånade lokal av en filial till det dåför tiden mycket trångbodd Kungl. Myntkabinetet, och så till sist till den lägenhet på Banérgatan, som vi delar med dess ägare, Sven Svenssons Stiftelse för numismatik. Hon slutade inte sin anställning slutgiltigt förrän januari 2004, då hon hjälpte sin efterträdare med en del bokföringsproblem, efter att tidigare kortvarigt ha arbetat parallellt med henne för att berätta om arbetsuppgifterna.

Margareta blev snart en ousläpplig kanslist, ett stort stöd för en rad ordförande – mig själv, Göran Bergenstråhle, Torbjörn Sundquist och till sist vår nuvarande, Julius Hagander. Med sekreterare och skattemästare hade hon förstås ett nära samarbete, av sistnämnda kategori Ulf Nordlind under många år. Vår bortgångne skattemästare och arkivarie Nils-Uno Fornander, som var den främste tillskyndaren av de nya lokalerna och hjälpte till med bibliotekets ordnande, blev en nära vän. Då och då kom maken Karl till hjälp (han fick guldnålen 1985). Margareta var alltid lika lugn och vänlig, lät sig aldrig stressas och hann med otroligt mycket. Man tänker särskilt på utsändandet av samlarmynten, en stor arbetsbörda som nu lyckligtvis inte längre åvilar kansliet. Hon deltog med liv och lust i föreningens aktiviteter, som klubbafnär och julfester; hon var också road av att komma med på föreningens resor. Den sista hon deltog i gick till Nordisk Numismatisk Unions möte i Helsingfors och Finland 2001.

Men framför allt var Margareta en god människa i ordets finaste bemärkelse. Vi älskade henne alla. Utmärkelser kom henne till del, mycket väl förtjänt: vår förtjänstmedalj i silver 1983 samt guldnålen 2001, året hon fyllde 80. Ännu mer är hon hedrad och ihågkommen i vår förenings historia.

Vi framför alla vårt djupa deltagande till familjen, till Margaretas make, barn och barnbarn.

Lars O. Lagerqvist

Gallo-romerska falskmyntares hemligheter uppdragas

I Paristidningen Le Monde publicerades den 26 januari 2005 följande intressanta artikel om en tidig falskmyntarverkstad i Frankrike. Artikeln skrevs av Stéphane Foucart.

På 200-talet slogs mynt nära staden Châteaubleau i regionen Seine-et-Marne ca 50 km sydöst om Paris. Det skedde med stor diskretion, får man anta, eftersom hantverkarna ägnade sig åt en både straffbar och lukrativ verksamhet – falskmynteri. Falskmyntarverkstaden som påträffades inom ett sedan länge undersökt utgrävningsområde, producerade utomordentligt välgjorda kopior av mynt med porträtt på "kejsaren" Postumus, ursurpatorn som år 261 avföll från Rom för att grunda det kortlivade Galliska kejsardömet (Gallien, Spanien och Britannien) och orättmätigt tilldela sig titeln Germanicus Maximus.

I den avhandling som doktoranden Aurélie Deraisme vid forskningsinstitutet för arkeologi i Orléans arbetar med har hon velat tränga in i hemligheterna kring dessa falskmyntare. Genomfört i samarbete med Atomenergikommissariatet (CEA) och Nationella Institutet för Nukleär Forskning och Teknik (INSTN) visar dessa arbeten att de falska mynten innehåller mycket mindre silver än de officiella äkta. Trots den sådan skillnad i metallammansättningen "är det ofta omöjligt att med ett oöppnat öga skilja de falska från de äkta"

Margareta Klasén.
Foto Torbjörn Sundquist.

enligt Mme Deraisme. Nåväl hur skall man då i förstone skilja ut förfälskningar? "Vi vet att det officiella myntverket för Gallien låg i Trier i Tyskland" säger doktoranden. "Den utgrävda verkstaden i Châteaubleau som inte finns omnämnd kan inte vara annat än en verkstad för tillverkning av falska mynt.

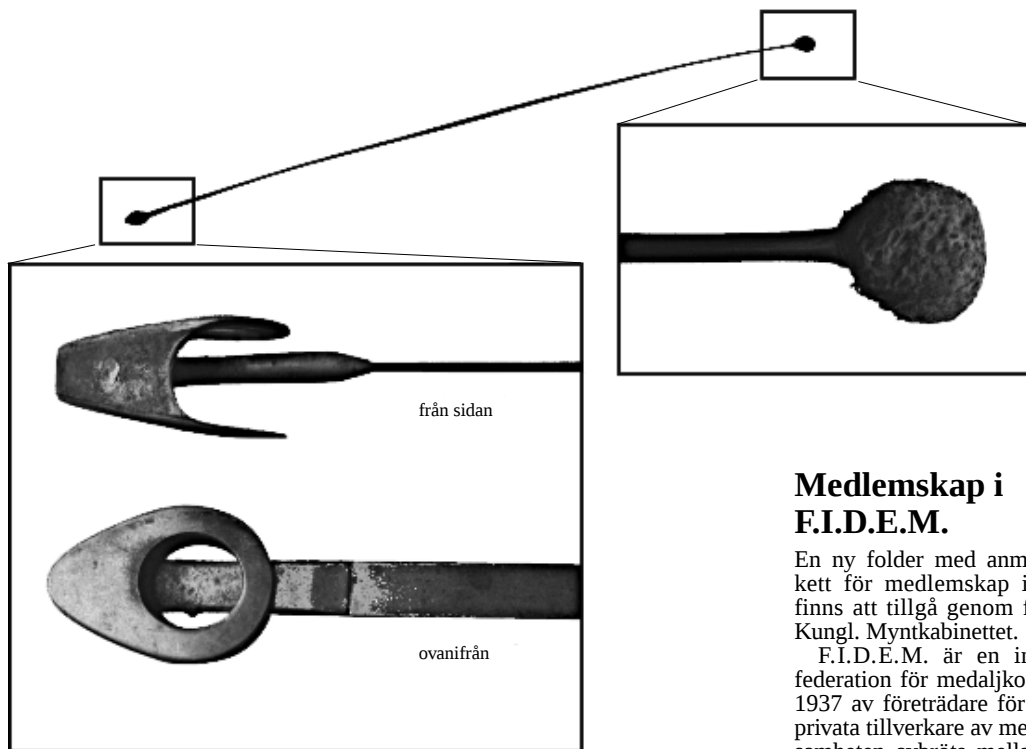
Den kvinnliga forskaren har även flera tillverkningsmetoder för att på bästa sätt efterlikna de antika förfälskningarna. Hon har lyckats genom att slå in kopparcylindrar i tunna silverfolier och hettat upp dem till 950°C under 4 minuter. Denna enkla metod möjliggjorde för falskmyntarna att framställa avsevärda mängder falska mynt.

Antoninian (2 denarer) präglad för Postumus (259-268) i Trier. Åtsida: kejsarens porträtt åt vänster. Omskrift IMP(ERATOR) C(ESAR) POSTUMUS P(IUS) F(ELIX) AGVSTVS. Frånsida: Myntningens skyddsgudinna Moneta hållande en balansvåg i höger hand. Omskrift MONETA AVG(VSTVS). KMK.
Foto Gabriel Hildebrand.

Produktionen bör ha varit betydande och flera underjordiska verkstäder har varit i gång under det Galliska kejsardömet. Det 3:e århundradet utmärktes av politisk instabilitet och osäkerhet. Man kan därför förmoda att transporter av officiella mynt över Postumus "kejsardöme" varit riskfyllda. Denna förvirrade situation har bidragit till mångfaldigandet av falskmynteriet. Att det funnits flera produktionscentra för falska mynt är uppenbart: A. Deraisme noterar sålunda att om vissa falska mynt är närapå omöjliga att skilja från de äkta är andra urskiljbara vid första ögonkastet. "Allt beror", sammanfattar Deraisme, "på gravörens skicklighet och talang".

Översatt av Torbjörn Sundquist

”Myntfångare”

Det ovan avbildade 56 cm långa föremålet ingår i en samling instrument som doktor Andreas Bruzélius lämnat efter sig och som användes i början av det förra seklet (Regionmuseet Kristianstad, inv.nr 83/66:64). Enligt den kortfattade inventarieförteckningen är det en *myntfångare*, ett instrument för matstruppen.

I övrigt får fantasin spela. En tåmligen ounderbyggd tanke är att instrumentet kan ha att göra med sedvänjan att dricka kaffekask. Ett mynt läggs på botten av en kopp. Kaffe fylls på och därefter brännvin. Blandningen av kaffe och brännvin ska vara sådan att myntet kan skyntas i botten av koppen. Kanske kan detta ha resulterat i att ett och annat mynt har slukats av misstag och fastnat på olämpliga ställen.

Instrumentet *myntfångare* tillhörde inte den reguljära uppsättningen av läkarinstrument. Enligt ett telefonsamtal med Medicinhistoriska museet i Lund kan det röra sig om ett föremål som har tillverkats för en särskild händelse. Men att svälja mynt inte är någon okänd företeelse enligt Medicinmuseet. Barn, men också personer med tvångsföreställningar, är de som ibland sväljer mynt.

CvH

Svar på frågesporten i SNT 2005:1

Fråga	Svar	Kommentar
1	1	
2	x	...i samband med den s.k. 10 000-kronorsfrågan
3	1	
4	1	
5	x	...”Stående Svea”; Karl XIV XIV Johan samt Gustav Vasa
6	2	
7	2	
8	x	
9	x	...Friherre Georg H. von Görtz
10	2	

FE

ULF NORDLINDS MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46

Box 5132 102 43 Stockholm

Tel 08/662 62 61 - Fax 08/661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • VÄRDERAR
MYNT • SEDLAR • MEDALJER
ORDNAR**

*Lagerlista över svenska person-
medaljer och numismatisk litteratur
www.nordlindsmynt.se*

Medlemskap i F.I.D.E.M.

En ny folder med anmälningsblankett för medlemskap i F.I.D.E.M. finns att tillgå genom förfrågan på Kungl. Myntkabinettet.

F.I.D.E.M. är en internationell federation för medaljkonst, grundad 1937 av företrädare för statliga och privata tillverkare av medaljer. Verksamheten avbröts mellan 1939 och 1945. Före kriget hade två kongresser hållits och sedan 1949 hålls en vartannat år. Förra året hölls kongressen i Seixal, Portugal, nästa kommer att hållas år 2007 i Colorado Springs, USA.

Som medlem i denna organisation får man tidskriften *The Medal* två gånger per år, *Médailles* efter varje kongress samt subventionerad kongressavgift. Medlemskapet innebär också att man kan ställa ut medaljer under kongressen. Bidragen som skickats till F.I.D.E.M. kommer sedan att ställas ut på Kungl. Myntkabinettet. Som medlem inbjuds man till speciella evenemang, utställningar, seminarier och tävlingar förknippade med medaljkonst från hela världen.

Intresserade kan erhålla anmälningsblanketten genom att kontakta delegaten Lars O. Lagerqvist (08-5195 5318) eller Marie-Astrid Voisin (08-5195 5301). Betalning sker direkt till Nordea Bank i Finland (alla uppgifter och kontonummer finns på anmälningsblanketten). Anmälningsblanketten skickas till Lars O. Lagerqvist, c/o Kungl. Myntkabinettet, Box 5428, 114 84 Stockholm.

Man kan även gå in på organisationens hemsida: www.fidem-medals.org och anmäla sig samt betala med Visa eller Mastercard.

Marie-Astrid Voisin

stockholm

Kvalitetsauktion Söndagen den 15 maj kl. 11.00
I Kungliga Myntkabinettets lokaler, Slottsbacken 6
mitt emot Kungliga Slottet i Stockholm

Bland annat erbjuds följande:

Olof Skötkonung LL 17, Olof Skötkonung vänstervänd bild på fyrkantspl.
Gustav Vasa 18 Penningar Hedemora/Söderköping SM 3,
Johan III 1/2 Daler 1574 SM 34, 10 Mark klipping 1626 unikt silveravslag,
en samling bättre antika guldmynt, flera intressanta provmynt,
stor avdelning felpräglingar, äldre num. litteratur samt auktionskataloger

Auktionskatalog erhålles enkläst genom insättande av 50:- på
Bankgiro 5103-3587 eller Postgiro 398016-6
Glöm inte att ange namn och adress vid betalning!

Aurum Auktioner AB, Tel. 08-660 20 70 vard. 9-13
E-post: info@aurumauktioner.se
Samtliga objekt publiceras även på: www.aurumauktioner.se

AHLSTRÖM/HØILAND MYNTAUKTIONER

Till auktion 72 mottages

MYNT * MEDALJER * SEDLAR * ORDNAR

Tack vare vår fusion med det välrenommerade företaget Thomas Høiland AS kommer vi att kunna presentera en auktion utöver det vanliga, och har därför flyttat fram auktionen till oktober 2005.

Vi kommer att besöka ett flertal städer i Sverige under maj månad för mottagning av material samt för värdering och rådgivning.

Vi är tacksamma om Ni redan nu tar kontakt med oss för information om tid och plats.

*Katalog erhålles enklast genom
insättning av kronor 150:– på postgiro 1211-2.*

*Glöm inte att skriva ditt namn
och din adress tydligt på inbetalningstalongen.*

AHLSTRÖMS MYNTAUKTIONER AB

Rådmansgatan 21, Box 26033, SE-100 41 Stockholm

Tel: 08-10 10 10, 0709-10 11 11 • Fax: 08-678 77 77

E-post: coindealer@ahlstrom-coin.com • Hemsida: www.ahlstrom-coin.com